

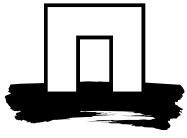


# Een inventarisatie naar de bekendheid van Functionele Agrobiodiversiteit (FAB) en de mogelijkheden om FAB met andere agroranden te combineren

R.H.E.M. Geerts & B.G. Meerburg







# Een inventarisatie naar de bekendheid van Functionele Agrobiodiversiteit (FAB) en de mogelijkheden om FAB met andere agroranden te combineren

R.H.E.M. Geerts & B.G. Meerburg

© 2010 Wageningen, Stichting Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO)

Alle intellectuele eigendomsrechten en auteursrechten op de inhoud van dit document behoren uitsluitend toe aan de Stichting Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO). Elke openbaarmaking, reproductie, verspreiding en/of ongeoorloofd gebruik van de informatie beschreven in dit document is niet toegestaan zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van DLO.

Voor nadere informatie gelieve contact op te nemen met: DLO in het bijzonder onderzoeksinstituut Plant Research International, Business Unit Agrosysteemkunde

DLO is niet aansprakelijk voor eventuele schadelijke gevolgen die kunnen ontstaan bij gebruik van gegevens uit deze uitgave.

Exemplaren van dit rapport kunnen bij de (eerste) auteur worden besteld. Bij toezending wordt een factuur toegevoegd; de kosten (incl. verzend- en administratiekosten) bedragen € 50 per exemplaar.

## **Plant Research International, onderdeel van Wageningen UR Business Unit Agrosysteemkunde**

Adres : Postbus 616, 6700 AP Wageningen  
: Wageningen Campus, Droevendaalsesteeg 1, Wageningen  
Tel. : 0317 – 48 08 98  
Fax : 0317 – 41 80 94  
E-mail : [info.pri@wur.nl](mailto:info.pri@wur.nl)  
Internet : [www.pri.wur.nl](http://www.pri.wur.nl)

# Inhoudsopgave

	pagina
1. Inleiding	1
2. Samenvatting van de interviews	3
3. Workshop	7
4. Samenvatting van de workshop	11
5. Conclusies en aanbevelingen	13
Bijlage I. Voorbeelden van akkerrandenprojecten	2 pp.
Bijlage II. Interviews	16 pp



# 1. Inleiding

Op verzoek van het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie is een onderzoek gedaan naar de bekendheid van het concept 'Functionele Agrobiodiversiteit' bij verschillende partijen in het maatschappelijk veld. Functionele Agrobiodiversiteit (FAB) heeft als kerndoel om de agrobiodiversiteit in- en om het agrarische bedrijf beter te benutten om zo de productiemethoden in de landbouw nog duurzamer te maken dan ze al zijn. Door de biodiversiteit gericht te stimuleren wordt de natuurlijke weerbaarheid van het productiesysteem verder verbeterd. Hierdoor is er hopelijk minder overlast van ziekten en plagen en wordt het milieu minder belast.

Op dit moment zijn er regio's in ons land waar het FAB-concept al breed wordt toegepast en goed is ingebed (West-Brabant/Zeeland), waar het in opmars is (Flevoland en Zuid-Holland) en enkele regio's waar het FAB-gedachtegoed nog maar beperkt aanwezig is (Groningen/Drenthe).

Om de verschillen tussen de regio's te onderzoeken hebben een twintigtal telefonische interviews plaatsgevonden. Tijdens deze interviews lag de nadruk op de vraag of men het FAB-concept kende en of dit in hun regio ook werd toegepast. Ook is ingegaan op de overeenkomsten en verschillen tussen FAB-randen en andere typen van randenbeheer zoals die in de betreffende regio al plaats vonden. Daarbij was de ook de vraag aan de orde of het mogelijk is om de diverse doelstellingen die aan dit soort randen hangen te integreren, zowel op technisch als op beleidsmatig niveau, en op welke wijze de financiering geregeld moet worden? Dit zijn tevens vragen die ook tijdens een workshop op 16 november aan de orde gekomen zijn.

Aan de hand van de resultaten van het onderzoek wordt inzicht verkregen in de houding van gebiedspartijen ten opzichte van FAB en agrarisch randenbeheer, de mogelijkheden die zij zien tot integratie van deze twee (ook op beleidsmatig niveau) en mogelijkheden voor verdere opschaling in de betreffende regio. Hierbij zullen ook de uitkomsten van de eerder uitgevoerde "Beleidsevaluatie Functioneel gebruik biodiversiteit in de landbouw" worden betrokken. Ook wordt er in deze nota aandacht besteed aan de financiële aspecten en beloningsmogelijkheden van randenbeheer via de nieuwe Subsidieregeling Natuur en Landschapsbeheer en via Groene Blauwe Diensten.

Het onderzoek is gefinancierd door het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie (voorheen Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit) vanuit het programma Functionele Agrobiodiversiteit, project nr. BO-12.03-004.





## 2. Samenvatting van de interviews

### Elke akkerrand zijn eigen doelstelling

Uit de interviews komen diverse opvallende punten naar voren. Zo blijkt dat men bij het noemen van het FAB-concept met name aan de FAB-akkerranden denkt en niet direct aan aspecten rond bodemweerbaarheid: er is geen eenduidig beeld van wat FAB inhoudt. Daarnaast is duidelijk geworden dat er veel verschillende soorten randen-beheer bestaan (zie Bijlage I). Het lastige is dat elk van deze randen haar eigen doelstelling heeft en daarmee ook haar eigen inrichting en beheersvoorschriften. Sommige randen zijn bedoeld voor het bevorderen van de lokale biodiversiteit (vogels, bijzondere flora, instandhouding van de bijenpopulatie (dracht voor honingbijen) of wild (rood- en haarwild). Andere randen zijn aangelegd om de uitspoeling van nutriënten naar het oppervlaktewater te voorkomen of fungeren als een bufferzone tegen drift van gewasbeschermingsmiddelen en leveren zo een bijdrage aan de doelen van de Kaderrichtlijn Water (KRW). Tot slot zijn er ook randen die tot doel hebben om de recreatieve beleving van de burger te bevorderen: zij dienen primair voor de landschappelijke beleving en/of als wandelpad. Een combinatie van doelstellingen wordt soms ook nagestreefd zoals biodiversiteit en een betere milieukwaliteit. FAB-randen hebben een zeer specifiek doel, namelijk het stimuleren van natuurlijke vijanden van plaaginsecten. Uit de interviews blijkt dat er heel wat kilometers aan akkerranden zijn en nog steeds worden aangelegd voor verschillende doeleinden. Maar het zijn overwegend kortlopende projecten of pilots en is er nog nauwelijks sprake van een structurele inbedding in de bedrijfsvoering.

### Huidige financiering

De wijze van financiering van de randen kan ook verschillen. Het Rijk (Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie, Ministerie van Infrastructuur & Milieu) financiert diverse biodiversiteits- en onderzoeksprogramma's waarin randenprojecten een onderdeel vormen (o.a. FAB). Provincies bieden akkerrandenpakketten aan vanuit de Subsidieregelingen Agrarische Natuurbeheer (SAN), wat vanaf 2010 Subsidiestelsel Natuur en Landschap gaat heten (SNL). In een provinciaal gebiedsplan wordt aangegeven waar randenbeheer mogelijk is. Het gaat daarbij om biodiversiteitsdoelstellingen voor flora en fauna. Zowel inrichting en beheer komen voor subsidie in aanmerking. De komende jaren wordt vooral veel aandacht geschonken aan het inrichten en beheer van brede akkerranden voor akkervogels, vooral in Groningen, Drenthe en Flevoland. Deels worden hierbij nationale, maar ook Europese middelen ingezet.

Verder zijn er tal van akkerrandenprojecten en pilots die ook als doel hebben de biodiversiteit te stimuleren. Meestal zijn het kortlopende programma's gefinancierd door provincies of gemeenten. Soms dienen ze tevens een milieudoel (schoon water) of worden ze aangelegd vanuit recreatief oogpunt. De akkerrandenprojecten met een milieudoelstelling, veelal in het kader van de Kaderrichtlijn Water (KRW) worden meestal vanuit de waterschappen geïnitieerd en gefinancierd (veelal met cofinanciering). Tenslotte zijn er fondsen voor Groenblauwe diensten. Het Stimuleringskader GroenBlauwe Diensten van de provincie Brabant is daar een voorbeeld van.

### Financieringsperspectieven

Uit de interviews blijkt dat juist dit soort verschillen in doelstellingen en financiering vaak zorgen voor onduidelijkheden. Het is belangrijk om te kijken of het mogelijk is om met een integraal financieringskader te komen, waardoor de duidelijkheid voor zowel de lagere overheden (waterschap, provincie, gemeente) als de eigenaar op wiens grond de agrorand ligt zal toenemen.

Voor toekomstige financiering worden verschillende mogelijkheden genoemd. Zo worden in het kader van de herziening van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB), de zogenaamde Health Check, de modulatiegelden verstrekt. Daarvan zou een deel naar de agroranden kunnen gaan. Ook het Rijk zou de verschillende soorten randenbeheer kunnen financieren vanuit het nieuwe Subsidiestelsel Natuur- & Landschapsbeheer (SNL). Echter, dan

moeten de verschillende doelstellingen wel worden erkend. Provinciale fondsen helpen ook. Een goed voorbeeld is bijvoorbeeld het Stimuleringskader GroenBlauwe Diensten zoals de provincie Brabant hanteert.

Door de geïnterviewden wordt ook de suggestie gedaan om te kijken of het mogelijk is om met een positieve prikkel/beloning te werken. Men zou ervoor kunnen kiezen om bijvoorbeeld aan die terreinbeheerders die agroranden op hun gronden toepassen een fiscaal voordeel kunnen verlenen. Een andere mogelijkheid is om te werken met regionale landschapsfondsen, waarin burgers een bijdrage leveren. Echter, dit levert ook de nodige onzekerheid op voor wat betreft de hoogte van de uitkering die terreinbeheerders ontvangen en het is niet eenvoudig om dergelijke landschapsfondsen van de grond te laten komen. Want hoeveel zijn burgers bereid om te betalen voor een agrorand, en daarnaast: gedurende welke periode? Landschapsfondsen zouden daarom niet de primaire financieringsbron moeten zijn. Zij kunnen (indien zij goed werken) wel een aanvulling vormen op een vaste bijdrage vanuit de overheid. Continuïteit in financiering voor een langere periode wordt wel als belangrijk ervaren.

### **Voorwaarden voor opschaling FAB**

Een aantal geïnterviewden geeft aan dat duidelijk gemaakt moet worden of het FAB principe werkt en of het economisch interessant is voor ondernemers. Ervaringen uit de praktijkexperimenten in o.a. de Hoeksche Waard, maar ook elders moeten daar helderheid over geven voordat er sprake kan zijn van grootschalige aanleg van FAB randen elders in akkerbouwgebieden. Vanwege de beperkte omvang van de praktijkexperimenten (zowel qua perceelsgrootte als qua jaren) is de werking van FAB nog niet volledig uitgekristalliseerd. Voor ondernemers kan dit een reden zijn om nog niet tot FAB randen over te gaan.

Kennisoverdracht, communicatie en publicatie zijn belangrijk om ondernemers te enthousiasmeren. Projecten en pilots kunnen daarbij nuttig zijn. Begeleiding van bedrijven wordt daarbij als essentieel gezien. Boeren dienen geschoold te worden in het scouten van zowel de plaaginsecten als de natuurlijke plaagbestrijders.

Financiële prikkels zijn nodig om boeren over de streep te trekken, aldus de meeste geïnterviewden. Productieverliezen moeten worden vergoed tegen een marktconform tarief, zodra het FAB-concept economisch onrendabel blijkt te zijn. Een enkele geïnterviewde gaat verder en ziet ondernemen met biodiversiteit als goede landbouwpraktijk, waarbij anderen juist meer zien in maatwerk omdat nooit alle doelen in één rand zijn te verwezenlijken. De vergoedingen dienen echter wel structureel, voor een langere periode beschikbaar te zijn: continuïteit is in deze heel belangrijk. Hierin ziet men ook een rol voor het Rijk (met name het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie): deze moeten vooral zorgen voor een goed stimuleringskader, in samenspraak met 'Brussel'.

Een nadeel van verschillende akkerrandenregelingen is dat elke eigenaar van de regeling, provincie, waterschap of gemeente, zijn eigen doelstellingen heeft en daarmee ook de inrichting en beheersvoorschriften bepaalt en de hoogte van de vergoedingen. In het nieuwe stelsel SNL is er naar gestreefd om te komen tot landelijke beheerspakketten met dezelfde voorschriften en vergoedingen. Het is echter aan elke provincie afzonderlijk welke pakketten worden opengesteld. SNL heeft alleen een biodiversiteitsdoelstelling. Het integreren van verschillende doelstelling in één akkerrand wordt door de geïnterviewden niet als eenvoudig gezien.

Voor FAB-randen is bijvoorbeeld een smalle strook voldoende, maar het blijkt dat dit soort smalle randen voor veel akkervogels niet voldoende. Logisch is dat boeren die slechts kleine percelen hebben geen brede stroken voor akkervogels willen aanleggen, omdat dit hun economisch rendement teveel beïnvloedt.

De gebieden met een kwetsbare waterkwaliteit zijn vaak beekdalen met weinig of geen akkerbouw. Op die locaties zullen FAB-randen dus niet worden ingezet: een combinatie van doelen is daar dus minder logisch. Dit leidt tot het idee dat de overheid meer zal moeten gaan werken met locatiespecifieke pakketten. Daarbij moet worden bepaald welke locaties geschikt zijn voor welke doelstelling. Op die locaties waar combinaties van doelen mogelijk zijn, moeten die ook zorgvuldig worden benut. Er moet dus meer worden gestreefd naar maatwerk.

Een punt dat vaak wordt genoemd bij de toepassing van bloem- of FAB-randen is de samenstelling van het mengsel. Moet men uitgaan van een streekeigen mengsel of mag men ook soorten in het mengsel toepassen die van elders

komen? Daarnaast is het belangrijk om ervoor te zorgen dat er geen soorten in het mengsel zitten die waardplanten zijn voor plaaginsecten of soorten die zich als onkruid kunnen verspreiden op de kavel. Boeren maken zich hier namelijk vaak zorgen om als een mengsel wordt toegepast. Verder is er nog veel te verbeteren aan de wijze van aanleggen van akkerranden met het oog op onkruidbeheersing, hetgeen toch als een groot probleem gezien wordt.

Tenslotte wordt gewezen op de mogelijkheid bestaande infrastructuur te benutten, zoals bermen, slootkanten, overhoekjes, dijken en bosjes. Deze kunnen zodanig ingericht en beheerd worden dat ze functioneel worden in bestrijding van plaaginsecten. Het kost de ondernemers geen productieruimte, waardoor er minder vergoeding betaald hoeft te worden. Ook het benutten van de opbrengsten van randen voor compost of groene energie worden gezien als mogelijkheden om het rendement van de randen te verbeteren en daarmee ook de kosten te verlagen.

Bij de vraag welke partijen absoluut moeten deelnemen om opschaling in de regio te realiseren wordt LNV (nu het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie) maar enkele malen wordt genoemd (3 van de 20 keer). Andere partijen (boeren, waterschappen, natuurbeheerders en LTO) komen vaker naar voren. Men vindt wel dat LNV een belangrijke rol heeft in relatie tot facilitering.



### 3. Workshop

Op 16 november 2009 zijn ruim 30 personen uitgenodigd voor een workshop op Praktijkcentrum Zegveld van de Animal Science Group van Wageningen UR. Daarbij zijn ook alle geïnterviewde personen uitgenodigd. Hoewel de meeste geïnterviewden in hun gesprek aangaven interesse te hebben in deelname aan de workshop, hebben er uiteindelijk maar 6 van de 20 geïnterviewde personen zich opgegeven. Juist de beleidsmedewerkers van provincies en waterschappen waar FAB nog weinig ingang gevonden heeft, zoals in Drenthe, Limburg en Groningen, en waarvan we het juist waardevol zouden vinden die aanwezig te hebben tijdens de workshop, waren niet vertegenwoordigd.

Wel denken we met de deelnemers aan de workshop een goede mix gehad hebben van de verschillende overheden en organisaties die op één of andere wijze bij agro-randen betrokken zijn. Naast het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie en het Ministerie van Infrastructuur & Milieu waren beleidsmedewerkers van 3 verschillende provincies aanwezig: waterschapsmedewerkers, landbouw- en natuurorganisaties en onderzoekers.

De volgende personen hebben deelgenomen aan de workshop op 16 november in Zegveld:

<b>Naam</b>	<b>Organisatie</b>
mevr. G. Haenen	Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie
dhr. G. Eshuis	Ministerie van Infrastructuur & Milieu
dhr. A. Geerts	Provincie Noord-Brabant: beleidsmedewerker Water
mevr. W. Hollemans	Provincie Zeeland: beleidsmedewerker Water
dhr. M. Wiersema	Provincie Zuid-Holland: Gebiedencoördinator Biodiversiteit afdeling Groen
dhr. A. Jellema	Provincie Zuid-Holland
mevr. J. de Geus	LTO: FAB Hoeksche Waard
dhr. B. Niemansverdriet	LTO-Noord afd. Hoeksche Waard
dhr. T. de Waard	LTO
dhr. W. Dieleman	ZLTO: FAB projectleider Zeeland en Brabant
dhr. H. van Gorp	ZLTO: projectleider FAB Hoeksche Waard
mevr. E. Kruger-Schippers	Waterschap Hollandsche Delta: projectleidster Agroranden
dhr. A. Vermeulen	Waterschap Hollandse Delta: Beleidsmedewerker
dhr. T. van Veen	Landschapsbeheer Flevoland
dhr. J. Kievit	Voorzitter Hoekscheewaards Landschap
dhr. F. van Alebeek	PPO-WUR
dhr. F. Lenssinck	ASG-WUR
dhr. B. Vosman	PRI-WUR
dhr. J. Bos	PRI-WUR
dhr. B. Meerburg	PRI-WUR
dhr. R. Geerts	PRI-WUR

Het programma voor de workshop zag er als volgt uit:

- 13.30u. Introductie FAB Hoeksche Waard: Frans van Alebeek & Bastiaan Meerburg, Wageningen UR
- 14.00u. Betekenis van FAB voor akkervogels Jules Bos, Wageningen UR
- 14.20u. Korte beleidsachtergrond van FAB: Gerrie Haenen, Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie
- 14.30u. FAB vanuit provincieperspectief Menko Wiersema, provincie Zuid-Holland
- 14.50u. Koffiepauze
  
- 15.00u. Interactieve sessie waarbij de deelnemers aan de workshop in 2 groepen werden opgedeeld om vervolgens in discussie te gaan over de vraag: *Waar liggen de knelpunten voor opschaling van FAB in andere regio's en akker)randenprogramma's?*
  
- 15.30u. Plenaire discussie
- 16.00u. Afsluiting

Na afloop bestond de mogelijkheid voor een rondleiding over melkveeproefbedrijf Zegveld o.l.v. Frank Lenssinck, de bedrijfsleider van het proefbedrijf. Frank vertelde wat over een aantal innovaties die momenteel lopen op het proefbedrijf o.a. de mobiele melkrobot, de vrijloopstal: bodem met droge bagger en rietmaaisel en melk met verhoogd aandeel onverzadigde vetzuren.

## Korte samenvatting van de gepresenteerde verhalen

### Frans van Alebeek

Na een korte schets van de hedendaagse trends in landbouw en gewasbescherming, ging Frans in op de rol van insecten bij de bestrijding van plagen. Wat zijn de natuurlijke vijanden van plagen die ingezet kunnen worden en wat hebben die natuurlijke vijanden in het veld nodig om optimaal te kunnen functioneren. In een kleinschalig landschap met een grote diversiteit aan natuurlijke elementen zijn extra randen wellicht niet nodig. Vervolgens liet hij aan de hand van het voorbeeld van bladluisbestrijding in granen zien hoe FAB werkt. Resultaten van meerjarige randen in granen op proefbedrijf in Nagele laat een forse onderdrukking van het percentage luizen zien t.o.v. de controle. Het FAB 1 pilotproject in de Hoeksche Waard laat een toename zien van natuurlijke vijanden langs de akkerrand en minder bladluizen in graan en aardappels. In spuitkool vallen de resultaten tegen. Tenslotte ging Frans in op de andere functies die randen kunnen vervullen en hoe een ideale randenproject er uit zou moeten zien en vermeldde daarbij dat dit ideaal zelden wordt bereikt.

### Bastiaan Meerburg

Bastiaan ging in op het ontstaan van FAB en hoe het landschap er in de Hoeksche Waard uit ziet.

Wat zijn de projectactiviteiten in FAB 2:

- Omgeving (o.a. vergroten draagvlak, bijdrage kleine landschapselementen)
- Bovengronds (ontwikkelen rand-gewas combinaties)
- Scouten (praktijkgerichte aanpak, tijdige herkenning plagen)
- Bodem (bodemkwaliteit in relatie tot ziekte- en plaagregulering)
- Maatschappij (economische haalbaarheid voor de boer)

Bastiaan gaf ook aan dat er nog onvoldoende wetenschappelijk bewijs is dat FAB werkt. De praktijkproef in de Hoeksche Waard is klein en van korte duur (enkele teeltseizoenen, beperkt aantal gewassen). Pas bij een langdurige en grootschalige proef kan een definitief oordeel worden geveld over de werkzaamheid van het FAB-concept. Daarna ging Bastiaan in op de verschillende doelstellingen waarmee akkerranden worden aangelegd en dat daar mogelijk conflicterende doelstellingen zijn wanneer men denkt aan het combineren van randen. Tenslotte gaf Bastiaan wat suggesties hoe opschaling van FAB in de toekomst gefinancierd zou kunnen worden.

## Jules Bos

Aan de hand van de situatie van de veldleeuwerik en grauwe gors liet Jules zien dat het slecht gaat met de akkervogels in landbouwgebieden. De oorzaak van deze sterke achteruitgang liggen in:

- Broedgelegenheid en dekking
- Voldoende aanbod van zomervoedsel dat toegankelijk is (insectenrijke habitats in nabijheid van nest)
- Voldoende aanbod van wintervoedsel (gemorste graankorrels, onkruidzaden)
- Gebruik van meststoffen en pesticiden
- Schaalvergroting / verdwijning van semi-natuurlijke habitats in de 'agricultural matrix'
- Ontmenging, ontwatering
- Meer bewerkingen, vroeger in het jaar beginnend
- Vervanging van zomergranen door wintergranen
- Graanstoppels (incl. gemorst graan, onkruiden en onkruidzaden) zijn verdwenen
- Zaaizaad van zomergranen zelf was belangrijke voedselbron in vroege voorjaar
- Wintergranen ongeschikt broedbiotoop (m.n. veldleeuweriken in 2e helft broedseizoen)

Ook ging Jules in op mogelijke oplossingen: akkerranden spelen daarbij een belangrijke rol mits ze voldoen aan een aantal eisen zoals voldoende breedte, op de juiste wijze ingericht (ijle vegetatie) en op de juiste plek gelegd. Niet iedere rand is een vogelrand, FAB en vogelranden hoeven elkaar echter niet te bijten.

## Gerrie Haenen

Gerrie ging in haar verhaal in op het Rijksbeleid inzake FAB. De landbouwsector staat voor een uitdaging: behoud van hoge opbrengsten met minder gebruik inputs. Ze somde de voordelen van FAB op en gaf aan dat de prioriteiten liggen bij bodemkwaliteit en akkerranden. De hoofdpunten van het stimuleringsbeleid zijn:

- Kennisontwikkeling (Beleidsondersteunend onderzoek (WUR), vervolg programma na 2011)
- Pilots FAB Hoekse Waard 1, vervolg 2en ILG pilots duurzame landbouw
- Kennisverspreiding (Stimuleringsprogramma Agrobiodiversiteit en Duurzaam Bodembeheer (SPADE),
- EU Learning Network

Het Ministerie van LNV (inmiddels Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie) ontwikkelt een landelijke demonstratieregeling voor FAB randen. Daar voor is 6 mln. euro beschikbaar uit de Health Check middelen voor de periode 2011-2013. De inzet is een laagdrempelige regeling die in heel Nederland toepasbaar is. De ervaringen uit de demonstratieregeling worden gebruikt om te komen tot een mogelijk structurele regeling na 2013 in het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouw Beleid.

## Menko Wiersema

Vanuit provincieperspectief gaf Menko zijn visie op het de rol van Functionele agrobiodiversiteit. Voor diensten willen mensen betalen, niet voor doelsoorten of doeltypen was zijn stelling. Benoem de ecosysteemdiensten, die zijn niet goed in beeld gebracht. Zuid Holland: geen productie voor de wereldmarkt maar platteland voor beleving, uitloop van de stad en het open houden zijn belangrijkere 'diensten'. De Hoeksche Waard was eerst een leeg suikerbietenland, door het benoemen van ecosysteemdiensten is het nu een Nationaal Landschap.

Toevoegen van biodiversiteit t.b.v. ecosysteemdiensten:

- Plaagregulatie
- Weerstand
- Bestuiving
- Beleving
- Waterberging
- Waterkwaliteit
- Natuur/leefgebied

Voor financiering kun je denken aan een soort omgekeerde kilometerheffing: je krijgt aftrek als je randen hebt.

Als voorbeeld haalde Menko de betekenis (ecosysteemdiensten) aan van het platteland.

voor een stad als Leiden: klimaatregulatie, gezondheid, economie, speel en recreatiegelegenheid, groene spons en groene paraplu.

Na de presentaties werd er in 2 groepen van 8 deelnemers gediscussieerd over de vraag: *opschaling van FAB, hoe is dat te realiseren?*

Daarbij werd door Bastiaan Meerburg voorgesteld om de oplossingen vanuit zes verschillende perspectieven met elkaar te bespreken. Vanuit deze werkvorm kreeg elke deelnemer een 'andere bril' opgezet om het vraagstuk vanuit dat betreffende perspectief te bekijken. Een van de 8 werd aangewezen als notulist en presenteerde na afloop de resultaten van de discussie op een flap-over.



## 4. Samenvatting van de workshop

De volgende punten werden door de 2 discussiegroepen aangedragen:

- Zorg voor een duidelijk verhaal; benoem de diensten, voordelen en baten;
- Ken waarden toe aan diensten: maak een analyse van de waarden voor natuur, gezondheid, beleving (in €)
- Zorg voor een voldoende vergoeding;
- Verdienmodellen;
- Maak harde afspraken, geen vrijblijvendheid;
- Eenvoudige regels
- Probeer meerdere doelen te integreren in akkerranden, maar wel FAB-waardig;
- Neem angst met kennis en ervaring weg;
- Inbedden in agrarische opleiding;
- Opschaling: 100.000 km rand voor 100 jaar kost maar 5 miljard euro: dat is een koopje!;
- Zet publieke ruimte in, zo is minder cultuurgrond nodig: maatschappelijke verplichting semi-overheid.

### Discussie n.a.v. de workshop

Hoeveel is er bekend over de effectiviteit van Functionele AgroBiodiversiteit? Is er wel voldoende onderbouwing dat het werkt? Als het blijkt dat het niet of maar deels werkt verlies je commitment. Is opschaling nu wel zinvol als de effecten van FAB randen nog onvoldoende bekend zijn en deze zich nog volop in de ontwikkelingsfase bevinden.

Onderzoeker Frans van Alebeek heeft er wel vertrouwen in dat het principe werkt voor granen en aardappelen (vooral gebaseerd op onderzoek in Nagele in de Noordoostpolder, maar niet op basis van FAB Hoeksche Waard). Dit zijn wel de belangrijkste gewassen en nemen 70% van het akkerbouwareaal in.

Joost Kievit geeft aan dat de resultaten wel aansluiten bij de algemene ecologische wetmatigheden: systemen met een grote diversiteit zijn robuuster dan monocultures.

Ben Vosman denkt dat de positieve effecten van FAB deels verklaart kunnen worden uit het feit dat ondernemers door het scouten van schadedrempels bewuster omgaan met het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen. Het vermindert middelengebruik is deels daar aan toe te schrijven en wellicht zeker zo belangrijk dan dat plagen door een toename van plaagbestrijders vanuit de FAB randen worden bestreden.

De €6 miljoen die het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie voor 2011-2013 wil inzetten is niet bedoeld voor onderzoek maar voor het uitrollen van FAB akkerranden over Nederland. De vraag wordt dan ook gesteld of juist voor de onderbouwing van het FAB principe niet meer meerjarig onderzoek nodig is alvorens nu al veel geld in opschaling te steken, zonder voldoende zekerheid te hebben dat het werkt. De beperkte en kortlopende praktijkpilots in de Hoeksche Waarde zijn daar niet voldoende voor.

Gerrie Haenen geeft aan dat het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie ook middelen in onderzoek blijft steken (Beleidsondersteunend onderzoek). Menko Wiersema is van mening dat we nu FAB moeten uitrollen. Akkervogels krijgen de komende jaren veel aandacht, o.a. in Actief randenbeheer in Brabant en in Zeeland/Brabant en Limburg o.a. in het Vlaams-Nederlands Interegproject SOLABIO.



## 5. Conclusies en aanbevelingen

Uit de interviews en de workshops zijn de volgende conclusies en aanbevelingen te destilleren:

### Hoe bekend is FAB?

- In bepaalde regio's is het FAB-concept breed bekend (Zeeland, Brabant, Noord-Limburg), in andere in opkomst (Flevoland, Zuid-Holland), en in weer andere (bijv. de noordelijke provincies) is er nog nauwelijks ervaring mee. Onbekendheid werkt belemmerend: pas als er directe collega's zijn die positieve ervaringen hebben met FAB, zullen boeren het gaan toepassen. Daarnaast zijn er op het lokale en regionale bestuurlijk niveau mensen nodig die enthousiast zijn over de mogelijkheden van FAB. Daarin verschillen de regio's niet veel. Er moet dus duidelijk gecommuniceerd worden wat de voordelen en baten van FAB zijn. Hierdoor kan eventuele angst met kennis en ervaring weggenomen worden. Belangrijk punt is wel dat de werking van FAB nog onvoldoende wetenschappelijk onderbouwd is, de vraag blijft hoe robuust het systeem als geheel is. Dit maakt de communicatie complex;
- Uit de interviews blijkt dat men bij FAB met name aan de FAB-akkerranden denkt en niet direct aan de bodem;
- De bekendheid van FAB kan worden vergroot door het een vast onderdeel te laten worden van agrarische opleidingen (denk daarbij ook aan kennis/herkenning van zowel de plaaginsecten als de natuurlijke plaagbestrijders);

### Zijn er gemeenschappelijke belemmeringen tussen regio's voor opschalen?

- Door de beperkte bekendheid van het FAB-concept in sommige regio's wordt een opschaling belemmerd. De meeste boeren gaan pas over tot toepassen van het concept, nadat zij bij directe collega's de toepassing in de praktijk hebben gezien en ervaringen over de werking hebben gehoord;
- Er is nog veel onduidelijk over het economisch rendement van toepassing van FAB. Wetenschappelijke onderbouwing door meerjarig onderzoek is noodzakelijk;
- Lagere overheden zijn niet altijd op de hoogte van FAB en het nut van het concept voor het bereiken van hun beleidsdoelstellingen (bijvoorbeeld het verbeteren van de waterkwaliteit van het oppervlaktewater door verminderd gebruik van gewasbeschermingsmiddelen);
- Het gebrek aan betrouwbare/duurzame financieringsbronnen (voor de middellange en lange termijn) werkt belemmerend. Daarnaast zijn er verschillen tussen op dit moment gehanteerde (provinciale) financieringsinstrumenten, wat tot onduidelijkheid kan leiden;
- Regionale samenwerkingsverbanden tussen verschillende partijen (waterschap, gemeente, agrariërs en natuurbeheerders) ontbreken veelal. Uit de ervaringen in de Hoeksche Waard blijkt dat juist dit een enorme boost kan geven aan de opschaling van FAB in een regio.

### Is het mogelijk FAB-randen en akkerranden te combineren?

- Er bestaat op dit moment een grote diversiteit aan akkerranden met elk hun eigen doelstellingen, inrichting- en beheersvoorschriften en financieringsbron. Probleem hierbij is dat de meeste akkerranden zijn ingestoken vanuit natuurdoelstellingen (oogpunt van biodiversiteit), terwijl bij FAB sprake is van een duidelijke agrarische doelstelling (agrobiodiversiteit). Deze doelstellingen kunnen soms conflicterend zijn: keuze inheems zaadmengsels vs. 'vreemde' mengsels, éénjarig vs. meerjarig of smalle vs. brede randen;
- Een FAB rand is dus niet automatisch ook een vogel- of florarand, combinaties zijn soms wel mogelijk (bijv. door breedte en samenstelling randen beter op elkaar af te stemmen), maar het zal door de verschillende doelstellingen niet eenvoudig zijn functies te combineren in één type akkerrand;
- Dit sectorale denken moet veranderen in meer integraal denken, d.w.z. dat partijen (waterschappen, provincies, gemeenten, belangenorganisaties) meer bereid zijn om niet alleen hun eigen doelstelling na te streven, maar ook rekening te houden met de belangen van de andere partijen. Zo wordt het beter mogelijk meerdere functies in één rand te combineren: een akkervogelrand kan tevens dienst doen als bufferrand, bijdragen aan vergroting van de biodiversiteit (flora en fauna) en wellicht ook voor FAB door de juiste keuze van zaadmengsels;

- Benut bestaande infrastructures in de openbare ruimte en pas inrichting en beheer zodanig aan dat ze kunnen bijdragen in FAB. Regionale overheden zouden daartoe van rijkswege gestimuleerd of verplicht kunnen worden (rol Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie). Het rijksbeleid dient vooral kaders aan te geven, die vervolgens op regionaal (provincie) of lokaal (waterschap/gemeente) niveau ingevuld worden;
- Denk al in een vroeg stadium bij plannen voor inrichting van het landelijke gebied aan de mogelijkheden voor FAB (bijv. plantkeuze bij de aanleg van singels en bosjes);

Aanbevelingen richting het Ministerie om verdere opschaling van FAB te stimuleren:

- Het toekomstige Europese landbouwbeleid (2013), met de zgn. GLB Health Check, biedt de beste perspectieven voor duurzame financiering van akkerranden. Financiering vanuit GroenBlauwe diensten is een andere goede optie;
- Werk met locatiespecifieke pakketten: dit vraagt om maatwerk per gebied, waarbij gelet moet worden op functie, landschappelijke waarden en prioriteiten van een gebied. Op dit moment bestaan dit soort pakketten niet of nauwelijks, en dat belemmert de opschaling. Hier zou het Rijk (Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie) kaders moeten stellen en zou de regionale invulling door de provincies moeten gebeuren;
- Benoem diensten en maak een analyse van de waarden voor natuur, gezondheid, beleving of milieukwaliteit;
- Kies voor duurzame financiering voor een langere periode en werk met eenvoudige regels. Zorg dat de vergoeding minstens marktconform liefst zodanig is dat er een prikkel vanuit gaat om FAB toe te gaan passen in de bedrijfsvoering (bijv. fiscale vrijstellingen);
- Kijk ook naar het benutten van de opbrengsten van agroranden voor doeleinden als compost of groene energie om daarmee het rendement te verbeteren. Probeer in samenspraak met andere Ministeries belemmeringen (met name vanuit milieuwetgeving) voor het hergebruik van dit soort groen materiaal weg te nemen.

# Bijlage I.

## Voorbeelden van akkerrandenprojecten

### Provincie Zeeland

- De stichting Zonnestraal  
[www.akkerranden.nl](http://www.akkerranden.nl)  
Agrarisch Schouwen-Duivenland  
Geen FAB-doelstelling
- Stichting voor natuurbeheer en ontwikkeling Noord-Beveland  
[www.akkerleven.nl](http://www.akkerleven.nl)  
Geen FAB-doelstelling
- 'Rietgors' Stichting Agrarisch natuurbeheer in de Hoeksche Waard  
[www.rietgorsinfo.nl](http://www.rietgorsinfo.nl)  
Wel FAB-doelstelling?
- Stichting Landschapsbeheers Zeeland  
Voert omvangrijk akkerrandenproject uit voor de Provincie Zeeland  
[www.landschapsbeheerzeeland.nl](http://www.landschapsbeheerzeeland.nl)  
Geen FAB-doelstelling
- ZLTO  
Verbrede akkerranden Zeeland  
Vogels en akkerflora  
[www.nederlandbloeit.nl](http://www.nederlandbloeit.nl)  
Geen FAB-doelstelling
- Waterschap Hollandse Delta  
Agroranden: Waterkwaliteit en biodiversiteit  
<http://www.wshd.nl> (zoek op agroranden)  
Geen FAB-doelstelling
- Samenwerkingsverband in Zeeland  
Mineralen en Middelen Meester  
Water- en bodemkwaliteit  
<http://www.mmmeester.com/>  
Wel FAB-doelstelling
- Samenwerkingsverband West-Vlaanderen en Zeeland  
Boeren Bouwen aan het Landschap  
Biodiversiteit  
<http://www.agrarischlandschap.com/>  
Geen FAB-doelstelling

## Provincie Noord-Brabant

- Stimuleringskader GroenBlauwe Diensten  
Provincie Brabant  
[www.brabant.nl](http://www.brabant.nl)  
Geen FAB-doelstelling
- Actief RandenBeheer  
Provincie Brabant, Waterschappen en ZLTO  
[www.randenbeheerbrabant.nl](http://www.randenbeheerbrabant.nl)  
Wel FAB doelstelling
- Moerasbufferstroken  
Waterschap Brabantse Delta  
[www.brabantsedelta.nl](http://www.brabantsedelta.nl) (zoek op bufferstroken)  
Geen Fab doelstelling
- Solabio  
Vlaams/Nederlands Interreg programma  
o.a. Provincie Zeeland, Brabant en Limburg  
[www.loket.zeeland.nl/europa/subsidies/goedgekeurd/solabio](http://www.loket.zeeland.nl/europa/subsidies/goedgekeurd/solabio)

## Provincie Limburg

- Natuurlijk Platteland Limburg/Arvalis  
Bloem- en kruidenranden  
Geen FAB-doelstelling
- Bodemgerelateerde projecten:  
[www.innovatieplatteland.nl](http://www.innovatieplatteland.nl)  
[www.bodembreed.eu](http://www.bodembreed.eu)  
Geen FAB-doelstelling

## Provincie Drenthe

- Actief Randenbeheer  
Provincie Drenthe, LTO-Noord en Waterschappen Hunze en Aa's en Velt en Vecht  
[http://www.provincie.drenthe.nl/thema/natuur/actief\\_randenbeheer/](http://www.provincie.drenthe.nl/thema/natuur/actief_randenbeheer/)  
Wel FAB-doelstelling
- Bloemrijke Akkers  
Biodiversiteit-bijen en beleving  
<http://www.projectenltonoord.nl/content/bloemrijke-akkers>  
Geen FAB-doelstelling
- SlimSlotenBeheer  
ANV's - Boerennatuur  
Waterkwaliteit en biodiversiteit  
<http://www.broekstreek.nl/anvbroekstreek.htm>

## Diverse provincie: Groningen, Drenthe en Flevoland

- SNL akkerfauna-akkervogelranden pakketten

## Bijlage II.

# Interviews

Bij de keuze van de personen voor de telefonische interviews zijn beleidsmedewerkers van diverse provincies, waterschappen, landbouw- en natuurorganisaties benaderd, met name in die regio's waar FAB nog nauwelijks een ingang gevonden heeft.

Zo is er gesproken met beleidsmedewerkers van 7 verschillende provincies, 4 verschillende waterschappen, 4 vertegenwoordigers van landbouworganisaties en 3 personen uit het veld van natuur- en landschapsbeheer. Van de geïnterviewde personen zijn (of waren) er een aantal in meer of mindere mate betrokken bij het project FAB Hoeksche Waard.

Met de volgende personen zijn in oktober 2009 telefonische interviews gehouden:

Interview nr.	Naam	Functie
1	dhr. P. v.d. Reest	Beleidsmedewerker Natuur en Landschap Provincie Zeeland
2	mevr. W. Hollemans	Beleidsmedewerker Water Provincie Zeeland
3	dhr. P. Raeven	Beleidsmedewerker Landbouw Provincie Limburg
4	dhr. A. Postma	Beleidsmedewerker Natuur Provincie Drenthe
5	dhr. A. Geerts	Beleidsmedewerker Water Provincie Noord-Brabant
6	dhr. W. Verhoeven	Beleidsmedewerker Provincie Flevoland
7	dhr. W. Dieleman	FAB projectleider Zeeland en Brabant vanuit ZLTO
8	dhr. J. Hermans	Voorzitter Ver. Innovatief Platteland Noord-Limburg
9	dhr. C. Lambregts	Projectleider Emissiebeheer en Vergunningen Waterschap Brabantse Delta
10	dhr. A. van Klinken	Beleidsmedewerker Natuur en Landschap Provincie Groningen
11	dhr. A. Vermeulen	Beleidsmedewerker Waterschap Hollandse Delta
12	mw. M. Jongema	Voormalig projectleider FAB in Flevoland vanuit Projecten LTO Noord
13	dhr. A. Fortuin	Aquatisch ecooloog, Waterschap Zeeuwse Eilanden
14	dhr. B. Koks	Projectcoördinator en adviseur St. Werkgroep Grauwe Kiekendief
15	dhr. M. Wiersema	Gebiedencoördinator Biodiversiteit Provincie Zuid-Holland afdeling Groen.
16	dhr. E. Nieuwstraten	Beleidsmedewerker Natuur Provincie Noord Brabant
17	mw. M. van Dongen	Waterkwaliteitsadviseur Waterschap Hunze en Aa's
18	dhr. IJ. Rijzebol	Bestuurder LTO Akkerbouw innovaties en statenlid Provincie Groningen
19	dhr. C. Jacobusse	St. Zeeuws Landschap, hoofd afd. ecologie en monitoring
20	dhr. J. Kievit	Voorzitter Hoekschewaards Landschap (HWL)

Hierna volgen de integrale uitwerkingen van de interviews:

## Interview 1

**Naam:** *Dhr. Piet van de Reest*  
**Functie:** *Beleidsmedewerker Natuur en Landschap van de Provincie Zeeland*  
**Tel.:** *0118-631730*  
**Email:** *pj.vd.reest@zeeland.nl*

**1. Weet u wat functionele agrobiodiversiteit (FAB) inhoudt?**

Antw.: Ja, dat denk ik wel.

**2. Wat zijn volgens u de voordelen van FAB?**

Antw.: Mix van natuur/biodiversiteit en milieuvriendelijke landbouw.

**3. Weet u of FAB bij u in de regio wordt toegepast?**

Antw.: Ja, op experimentele basis in de akkerbouw, via pilots.

**4. Op welke manier zou FAB volgens u verder kunnen worden opgeschaald? M.a.w. hoe kunnen we ervoor zorgen dat de voordelen van FAB (minder pesticidengebruik) breder in Nederland toegepast worden?**

Antw.: Er is een impuls nodig. Boeren beginnen er niet vanzelf aan. Via tijdelijke projecten en pilots en van daaruit naar meer structurele inbedding. Een andere mogelijkheid is via regelgeving.

**5. Welke rol speelt uw organisatie daarbij?**

Antw.: Via uitzetten van projecten. Collega Welmoed Hollemans is vanuit beleid betrokken bij specifieke FAB-projecten.

**6. Bestaat er in uw werkgebied een zogenaamde akkerrandenregeling?**

Antw.: Ja, via Programmabeheer: akker- en faunaranden (fauna, akkervogels en akkerflora). Tijdelijke akkerrandenprojecten, experimenteel. Vanuit Waterschappen en Gemeenten; o.a. verbetering waterkwaliteit (KRW).

**7. Is het volgens u mogelijk om de akkerrandenregelingen en FAB in elkaar te schuiven? Organisatorisch/beleidsmatig en technisch?**

Antw.: Ja. Akkerranden nu nog op beperkte schaal vanuit Programma Beheer. Zou dan een veel dichtere net van randen moeten zijn dan nu om effectief te zijn als FAB.

**8. Deelname van welke partijen heeft u absoluut nodig om een opschaling bij u in de regio te kunnen realiseren?**

Antw.: Waterschappen, landbouw, met name ZLTO en Provincie.

**9. Welke beloningsmethodiek is geschikt om FAB (al dan niet gecombineerd met akkerrandbeheer) mogelijk te maken?**

Antw.: Er is sprake van oogsterving en kosten (inzaai). Daarvoor dient er subsidie te zijn. De provincie heeft daarvoor geen geld. Het Rijk (Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie) of Brussel zouden moeten betalen. Via regelgeving, bijvoorbeeld in het kader van verbrede landbouw.



## Interview 2

***Naam:*** *Mevr. Welmoed Hollemans*  
***Functie:*** *Beleidsmedewerker Water van de Provincie Zeeland*  
***Tel.:*** *0118-631127*  
***Email:*** *wa.hollemans@zeeland.nl*

**1. Weet u wat functionele agrobiodiversiteit (FAB) inhoudt?**

Antw.: Ja, dat denk ik wel.

**2. Wat zijn volgens u de voordelen van FAB?**

Antw.: Het belangrijkste voordeel is minder gebruik bestrijdingsmiddelen.

**3. Weet u of FAB bij u in de regio wordt toegepast?**

Antw.: ja, we hebben een paar projecten gehad, met FAB-randen. In diverse regio's in Zeeland, niet met aangelegde randen, maar met natuurlijk aanwezige bloemrijke randen (dijken). Succesvol project, boeren waren enthousiast en een deel past het nog steeds toe. Voor meer info zie: [www.mmmeester.com](http://www.mmmeester.com) of de site van SPADE.

**4. Op welke manier zou FAB volgens u verder kunnen worden opgeschaald? M.a.w. hoe kunnen we ervoor zorgen dat de voordelen van FAB (minder pesticidengebruik) breder in Nederland toegepast worden?**

Antw.: Bij granen werkt het gemakkelijker dan bijv. aardappelen, minder risico's. Vooral het scouten van de aanwezigheid van luizen (drempel bepalen) is tijdrovend. Mogelijk dat een waarschuwingssysteem kan worden opgezet of dat een externe deskundige waarneemt. Beide systemen zullen geld kosten. Bij een bepaalde schadedrempel zal er toch worden gespoten maar dan liefst met een middel dat de natuurlijke vijanden van plaaginsecten spaart. Dit zijn in het algemeen veel duurere middelen. Dus een financiële prikkel/schadevergoeding is nodig. Via communicatie en publicatie, heel belangrijk dat boeren bewust worden van de voordelen.

**5. Welke rol speelt uw organisatie daarbij?**

Antw.: De Provincie Zeeland zit in een Stichting Mineralen Meester. Voeren projecten uit om emissies te beperken (KRW). Zorgt deels ook voor financiering van projecten.

**6. Bestaat er in uw werkgebied een zogenaamde akkerrandenregeling?**

Antw.: Specifiek voor FAB niet. Wel via Programmabeheer/SNL: akker- en faunaranden (fauna, akkervogels en akkerflora). Tijdelijke akkerrandenprojecten zoals Akkerleven en Zonnestraal. Deels gefinancierd uit POP-gelden.

**7. Is het volgens u mogelijk om de akkerrandenregelingen en FAB in elkaar te schuiven? Organisatorisch/beleidsmatig en technisch?**

Antw.: Ja, lijkt me heel zinvol. Zoals faunaranden die jaarlijks of 2 –jaarlijks worden ingezaaid. Wel verrekenen in de beheersvergoedingen.

**8. Deelname van welke partijen heeft u absoluut nodig om een opschaling bij u in de regio te kunnen realiseren?**

Antw.: Waterschappen, landbouw, met name ZLTO en ZAJK, DLG en de Provincie. Natuurorganisaties niet beslist nodig, mogelijk Landschapsbeheer.

**9. Welke beloningsmethodiek is geschikt om FAB (al dan niet gecombineerd met akkerrandbeheer) mogelijk te maken?**

Antw.: Mogelijk onder te brengen bij SNL. Europees geld, in het kader van de Health Check, Maatschappelijk Duurzaam Ondernemen. Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie: speerpunt Biodiversiteit en Duurzame landbouw. Provincie en de Waterschappen als laatsten. Het dienen in ieder geval meerjarige contracten te zijn, om zekerheid op langere termijn te bieden. Cruciaal is: wat wil de politiek in deze?

## Interview 3

**Naam:** *Dhr. Pierre Raeven*  
**Functie:** *Beleidsmedewerker Landbouw Provincie Limburg*  
**Tel.:** *043-3897510*  
**Email:** *phm.raeven@prvlimburg.nl*

**1. Weet u wat functionele agrobiodiversiteit (FAB) inhoudt?**

Antw.: Ja.

**2. Wat zijn volgens u de voordelen van FAB?**

Antw.: We hebben nog geen praktijkervaring vanuit onze pilot. De hoop is dat ze opleveren wat wordt gepretendeerd uit de voorlopige resultaten uit ander FAB projecten. Dus o.a. een beperkter gebruik van gewasbeschermingsmiddelen. Als een voorbeeld van een negatief effect noemt hij bij onderzoek naar niet kerende bodembewerking het probleem dit jaar in de aardappelooft bij droogte: mechanisatie en toenemende veronkruiding en daarmee de toename van het Round-up gebruik.

**3. Weet u of FAB bij u in de regio wordt toegepast?**

Antw.: Ja, we hebben een paar projecten lopen in Noord Limburg. Deze worden dit najaar afgerond. Voor info zie: [www.innovatieplatteland.nl](http://www.innovatieplatteland.nl) (onder buttom: *over ons – projecten*). Dit project heeft niet zozeer met FAB-randen te maken zoals in de Hoeksche Waard, maar betreft meer het in kaart brengen van nematodendruk en de bestrijding daarvan via vruchtwisseling en compost. Dus agrobiodiversiteit in termen van variatie in gewassen en groenbemesters. Verder loopt er nog een project in het kader van Interreg i.s.m. met Vlaanderen, Bodembreed genaamd (zie: [www.bodembreed.eu](http://www.bodembreed.eu)), een project dat sterk gericht is op de bodem. En zijn er 2 projecten in voorbereiding waarvan de financieringsaanvraag nog moet worden afgerond.

**4. Op welke manier zou FAB volgens u verder kunnen worden opgeschaald? M.a.w. hoe kunnen we ervoor zorgen dat de voordelen van FAB (minder pesticidengebruik) breder in Nederland toegepast worden?**

Antw.: Door het onder te brengen bij Groenblauwe diensten. Uit die fondsen zouden deze milieumaatregelen beschreven en betaald moeten worden. De voorbeelden en de resultaten daarvan bepalen of het verder opgeschaald zal gaan worden. Vooral het bedrijfs-economische aspect speelt mee. Zijn die voordelen er niet dan wordt het spannend of het verder geïmplementeerd gaat worden.

**5. Welke rol speelt uw organisatie daarbij?**

Antw.: Het onderwerp is nu ondergebracht bij Plattelandsontwikkeling. Daar zijn budgetten om projecten op het gebied van duurzame landbouw te financieren. Via pilots toepassingen stimuleren.

**6. Bestaat er in uw werkgebied een zogenaamde akkerrandenregeling?**

Antw.: Limburg kent natuurlijk ook Programma beheer/SNL. In het verleden wel wat akkerrandenprogramma's gehad die vooral visueel ingestoken waren. Limburg werkt niet zozeer met randen, maar is meer gericht op perceelsniveau en vooral bodem(kwaliteit) speelt een leidende rol. Maatregelen KRW spelen wel een rol.

**7. Is het volgens u mogelijk om de akkerrandenregelingen en FAB in elkaar te schuiven? Organisatorisch/beleidsmatig en technisch?**

Antw.: Weet ik niet, ik zit daar te weinig in.

**8. Deelname van welke partijen heeft u absoluut nodig om een opschaling bij u in de regio te kunnen realiseren?**

Antw.: Provincie heeft een aanjaagfunctie. Studieclubs, DLV, PPO en LouisBolk zijn nu veelal partner. Het bedrijfsleven is ook van belang, afhankelijk van de resultaten en de publieke beleving.

**9. Welke beloningsmethodiek is geschikt om FAB (al dan niet gecombineerd met akkerrandbeheer) mogelijk te maken?**

Antw.: GroenBlauwe diensten. Een stimuleringspakket.  
Enkele aanvullende suggesties: Communiceer de resultaten van de enquête via SPADE. Geef bodem een duidelijke plek in het geheel, zorg dat er meer samenhang komt tussen projecten en dat de aandacht niet versnipperd. Van sectoraal naar meer integraal denken. Combineer BIS (Bodem InformatieSysteem van Alterra) en Bodem Weerbaarheid aaltjes-PPO en bodembiodiversiteit. Denk aan gegevens m.b.t. historie perceel (aaltjesdruk bij pachtpercelen), monitoringsgegevens bodem.

## Interview 4

**Naam:** *Dhr. A. Postma*

**Functie:** *Beleidsmedewerker Natuur Provincie Drenthe*

**Tel.:** *0592-3695214*

**Email:** *a.postma@drenthe.nl*

**1. Weet u wat functionele agrobiodiversiteit (FAB) inhoudt?**

Antw.: Ja.

**2. Wat zijn volgens u de voordelen van FAB?**

Antw.: Beperking gewasbeschermingsmiddelen, meer biodiversiteit.

**3. Weet u of FAB bij u in de regio wordt toegepast?**

Antw.: We kennen in onze provincie geen specifieke FAB-randen cq. projecten. Onze randenprojecten zijn vooral gericht op akkervogels en waterkwaliteit of biodiversiteit.

**4. Op welke manier zou FAB volgens u verder kunnen worden opgeschaald? M.a.w. hoe kunnen we ervoor zorgen dat de voordelen van FAB (minder pesticidengebruik) breder in Nederland toegepast worden?**

Antw.: De provincie is op zoek naar randen/ideeën zodat financiële middelen gecombineerd ingezet kunnen worden. Momenteel zijn of worden er kaarten gemaakt per landschapstype waar aangegeven staat wat belangrijke en kansrijke akkervogelgebieden zijn, i.s.m. waterschappen; wat zijn belangrijke gebieden m.b.t. water e.d.. Deze kaarten zullen over elkaar gelegd worden en zal bekeken worden waar

combinaties kunnen plaatsvinden. Het probleem zal zijn dat doelstellingen en gebieden van elkaar verschillen. In de akkerbouwgebieden (graan) in Drenthe zullen vooral de akkervogelranden gaan spelen (vanuit de stimuleringspot akkervogels van EL&I), de gebieden waar water(kwaliteit) een item is liggen vooral in de beekdalen waar geen akkerbouw is, daar zal vooral ingezet worden op grasranden. Dus FAB-randen als milieumaatregel in kwetsbare watergebieden matcht niet met akkerbouw waar je plagen wilt bestrijden. Dus waterkwaliteit en biodiversiteit lastig te combineren, goed weten welk doel je nastreeft. In de praktijk zal in gebieden doelen worden afgeturfd: vogels-akkerflora-waterkwaliteit-FAB.

**5. Welke rol speelt uw organisatie daarbij?**

Antw.: De Provincie heeft vooral een regierol. Waar, welke gebieden stellen we open voor wat voor type randen en waar zetten we middelen in? Verder zorgt de provincie voor cofinanciering.

**6. Bestaat er in uw werkgebied een zogenaamde akkerrandenregeling?**

Antw.: - We kennen het Actief Randenbeheer dat vorig jaar is afgesloten. Dit is een project i.s.m. Waterschap Velt en Vecht en Hunze en Aa's. Het ging hierbij om waterkwaliteit en biodiversiteit.

- SNL: akkervogelspakketten (o.a. Veenkoloniën) en akkerflora (essenlandschap).
- Proefstation Wijster zou iets met akkerranden in de lelyteelt hebben, of gesprekken daarover zijn gaande?
- Verder is er een akkerrandenproject SlimSlotenBeheer van Boeren Natuur, gemeentes, waterschappen en provincie (waarbij de laatste 2 cofinancieren). Zie: <http://www.broekstreek.nl/anvbroekstreek.htm> Het gaat hierbij om biodiversiteit en waterkwaliteit.
- Bloemrijke akkers: project samen met bijenhouders, gemeenten, projecten LTO-Noord, waterschappen en Provincie (laatste 2 co-financiers). Zie provinciesite van Drenthe of projecten LTO-Noord. Gaat om visueel/agrotoerisme en biodiversiteit.

**7. Is het volgens u mogelijk om de akkerrandenregelingen en FAB in elkaar te schuiven? Organisatorisch/beleidsmatig en technisch?**

Antw.: Zie 4. Daar waar mogelijk zeker doen.

**8. Deelname van welke partijen heeft u absoluut nodig om een opschaling bij u in de regio te kunnen realiseren?**

Antw.: Koepelorganisatie BoerenNatuur, Werkgroep Grauwe Kiekendief (vogels), Waterschappen (randenbeheer) en Provincie.

**9. Welke beloningsmethodiek is geschikt om FAB (al dan niet gecombineerd met akkerrandenbeheer) mogelijk te maken?**

Antw.: SNL-systematiek, Catalogus GroenBlauwe diensten.

## Interview 5

**Naam:** *Dhr. Adrie Geerts*  
**Functie:** *Beleidsmedewerker Water Provincie Noord-Brabant*  
**Tel.:** *073-6812574*  
**mail:** *ageerts@brabant.nl*

**1. Weet u wat functionele agrobiodiversiteit (FAB) inhoudt?**

Antw.: Ja.

**2. Wat zijn volgens u de voordelen van FAB?**

Antw.: natuurlijke organismen gebruiken als hulpmiddel bij bestrijding van plagen. Beperking gewasbeschermingsmiddelen.

**3. Weet u of FAB bij u in de regio wordt toegepast?**

Antw.: We kennen de regeling Actief RandenBeheer, zie: [www.randenbeheerbrabant.nl](http://www.randenbeheerbrabant.nl). In dat kader zijn er 2 pilots (2007-2009) FAB & Water van 2 x 12 akkerbouwers in de gebieden Alm/Biesbosch en NW-Brabant, omgeving Zevenbergen. Na 2009 wellicht verbreden.

**4. Op welke manier zou FAB volgens u verder kunnen worden opgeschaald? M.a.w. hoe kunnen we ervoor zorgen dat de voordelen van FAB (minder pesticidengebruik) breder in Nederland toegepast worden?**

Antw.: FAB is geen beleidsopgave van de Provincie Brabant. (Agro)biodiversiteit en water wel. Brabant heeft Countdown 2010 ondertekend, dat betekent werken aan biodiversiteit en de teruggang een halt toeroepen. En water denk aan KRW. Dus bij randenbeheer wordt eerst gekeken naar Waterkwaliteit en Biodiversiteit, daarna pas naar Functionele Agrobiodiversiteit. Dat wil niet zeggen dat er geen combinatiemogelijkheden zijn. Kruidenrijke perceel- en slootranden en bermen zouden een rol kunnen vervullen.

**5. Welke rol speelt uw organisatie daarbij?**

Antw.: De Provincie financiert voor een kwart Actief Randenbeheer (Biodiversiteitverplichting), het Waterschap (KRW-verplichting) voor een kwart en het Rijk de rest.

**6. Bestaat er in uw werkgebied een zogenaamde akkerrandenregeling?**

Antw.: We kennen zoals genoemd het Actief randenbeheer

- SNL: o.a. faunaranden, extra impuls voor akkervogels
- Nieuw is een faunaproject solaboranden. Dhr. Nieuwstraten daarover benaderen!

**7. Is het volgens u mogelijk om de akkerrandenregelingen en FAB in elkaar te schuiven? Organisatorisch/beleidsmatig en technisch?**

Antw.: Mogelijke conflicten met doelstelling. Bijv. alleen inheemse kruidenmengsels toestaan en geen gebiedsvreemd materiaal. Provincie ziet FAB meer als een teeltmaatregel, kosten voor inzaai voor de boeren. Pas als er een biodiversiteitsdoelstelling of waterkwaliteitsdoelstelling (vershralen) is, is financiering wellicht mogelijk.

**8. Deelname van welke partijen heeft u absoluut nodig om een opschaling bij u in de regio te kunnen realiseren?**

Antw.: Waterschappen, ZLTO en Provincie. Geen natuurorganisaties op dit moment.

**9. Welke beloningsmethodiek is geschikt om FAB (al dan niet gecombineerd met akkerrandbeheer) mogelijk te maken?**

Antw.: Het Actief Randenbeheer komt nu uit GroenBlauwe diensten fonds (stimuleringskader GBD) en heeft vooral een natuurdoelstelling. Een vergoeding per strekkende meter. FAB zal niet gauw rendabel zijn. Begeleiding en bewustwording van de voordelen is belangrijk.

## Interview 6

**Naam:** *Dhr. Wim Verhoeven*  
**Functie:** *Beleidsmedewerker Provincie Flevoland*  
**Tel.:** *0320-265327*  
**mail:** *wim.verhoeven@flevoland.nl*

**1. Weet u wat functionele agrobiodiversiteit (FAB) inhoudt?**

Antw.: Ja.

**2. Wat zijn volgens u de voordelen van FAB?**

Antw.:  
1. Het belangrijkste, dat akkerranden kunnen bijdragen aan het bestrijden van schadelijke insecten in akkerbouwgewassen.  
2. Verhogen van de biodiversiteit en natuurwaarden.  
3. Afvang/buffer van gewasbeschermingsmiddelen naar het oppervlaktewater.  
4. Vergroot de belevingswaarde van het landschap.

De volgorde van belangrijkheid: 1 – 2 – 4 – 3. Opmerking punt 3: afvang van gewasbeschermingsmiddelen is lastig te meten.

**3. Weet u of FAB bij u in de regio wordt toegepast?**

Antw.: We kennen al voor 2 ½ jaar een FAB-akkerrandenproject. Dit is eerst gestart als een pilot. In samenwerking met het Waterschap. Zie site: [www.akkerrandenflevoland.nl](http://www.akkerrandenflevoland.nl) (zeer uitgebreide site met veel info!). Het is een samenwerkingsverband tussen Provincie, Waterschap Zuiderzeeland, Landschapsbeheer Flevoland en LTO-Noord.

**4. Op welke manier zou FAB volgens u verder kunnen worden opgeschaald? M.a.w. hoe kunnen we ervoor zorgen dat de voordelen van FAB (minder pesticidengebruik) breder in Nederland toegepast worden?**

Antw.:  
1. Heel belangrijk vind ik dat deelnemers enthousiast gemaakt worden en dat ook blijven.  
2. Demonstratiedagen organiseren voor collega's uit de omgeving en resultaten laten zien.  
3. In vaktijdschriften resultaten publiceren.  
4. Financiering is erg belangrijk: voor langere termijn.

**5. Welke rol speelt uw organisatie daarbij?**

Antw.: De Provincie co-financiert i.s.m. het waterschap.

**6. Bestaat er in uw werkgebied een zogenaamde akkerrandenregeling?**

Antw.: Er is een project gestart in Zuid-Flevoland om het leefgebied voor de Kiekendief via randenbeheer te verbeteren. Dit valt (nog) niet onder de PSAN-regeling. In de nieuwe SNL zijn wel dergelijke randen opgenomen en is er extra geld gereserveerd voor akkervogelpakketten.

**7. Is het volgens u mogelijk om de akkerrandenregelingen en FAB in elkaar te schuiven? Organisatorisch/beleidsmatig en technisch?**

Antw.: Wij zouden dat wel willen, en de boeren ook. Maar regeltechnisch is dat heel lastig. Stapeling van subsidies is uit den boze. De Provincie Flevoland kent weinig SAN overeenkomsten, en daar waar het mogelijk is, betreft het gebieden buiten de FAB-gebieden. Het zal lastig zijn om de eisen die de verschillende regelingen elk stellen op elkaar af te stemmen. Huidige randen zijn 3m, boeren willen naar 6m., dat is praktischer bij inzaaien. Zoeken naar combinatie van meerjarige randen door te zaaien met éénjarigen. Minder kans op veronkruiding en dat door weersomstandigheden éénjarigen verloren gaan, zoals afgelopen jaar.

**8. Deelname van welke partijen heeft u absoluut nodig om een opschaling bij u in de regio te kunnen realiseren?**

Antw.: Waterschap, LTO-Noord, LandschapsBeheer Flevoland en Provincie. Geen (andere) natuurorganisaties op dit moment.

**9. Welke beloningsmethodiek is geschikt om FAB (al dan niet gecombineerd met akkerrandbeheer) mogelijk te maken?**

Antw.: Groenfinanciering via een fonds voor GroenBlauwe Diensten zou een optie kunnen zijn. Hier in de polder liggen de opbrengsten per ha hoger dan elders. Dus de vergoeding voor opbrengstderving liggen daarmee ook hoger, wat resulteert in hogere vergoedingskosten voor Flevoland. Zoeken naar structurele financiering; opbrengsten randen gebruiken als compost, biomassa voor energie of vergisting. Boeren zullen niet vanzelf hiermee aan de slag gaan zonder zicht te hebben op duurzame financiering.

## Interview 7

**Naam:** *Dhr. Wico Dieleman*  
**Functie:** *FAB projectleider Zeeland en Brabant vanuit ZLTO*  
**Tel.:** *0113-247760*  
**mail:** *wico.dieleman@zlto.nl*

**1. Weet u wat functionele agrobiodiversiteit (FAB) inhoudt?**

Antw.: Ja.

**2. Wat zijn volgens u de voordelen van FAB?**

Antw.: Nuttig gebruik maken van de combinatie van natuurwaarde/biodiversiteit en gewasbescherming. Een vorm van natuurbeheer dat meerwaarde kan hebben voor beperking gewasbeschermingsmiddelengebruik.

**3. Weet u of FAB bij u in de regio wordt toegepast?**

Antw.: Zowel in Zeeland als in West-Brabant hebben of hadden we FAB gerelateerde projecten. Zie antwoorden Mw. Hollemans en Dhr. Geerts resp. provincies Zeeland en Brabant.

**4. Op welke manier zou FAB volgens u verder kunnen worden opgeschaald? M.a.w. hoe kunnen we ervoor zorgen dat de voordelen van FAB (minder pesticidengebruik) breder in Nederland toegepast worden?**

Antw.: Begeleiding is volgens mij daarbij het belangrijkste om op grotere schaal FAB te kunnen toepassen. Onze ervaringen zijn positief daar waar goede begeleiding is. Goed letten op de verhouding kosten van projecten en het rendement dat het oplevert. Klein voorbeeld: in aardappelen wordt 15 keer gespoten,

één keer minder bespaart in verhouding nauwelijks op de kosten en milieurendement. De kosten zijn veelal hoog, o.a. door monitoring van schadedrempels (veelal externe deskundigen) en de aanleg en het beheer van randen. Indien boeren zelf monitoren zullen zij zowel de luizen als de plaagbestrijders moeten kunnen herkennen en kunnen kwantificeren.

**5. Welke rol speelt uw organisatie daarbij?**

Antw.: Als LTO aan de ene kant als belangenbehartiger voor de sector. Anderzijds als ZLTO die actief bij projecten en pilots betrokken is. Verder is communicatie een belangrijk item in deze.

**6. Bestaat er in uw werkgebied een zogenaamde akkerrandenregeling?**

Antw.: Zie antwoorden Mw. Hollemans en Dhr. Geerts resp. provincies Zeeland en Brabant.

**7. Is het volgens u mogelijk om de akkerrandenregelingen en FAB in elkaar te schuiven? - Organisatorisch/beleidsmatig en technisch?**

Antw.: Ik denk in sommige situaties wel. Daarbij denk ik ook aan het combineren van meerjarige randen met wandelpaden, type randen zoals in Actief Randenbeheer in Brabant die oorspronkelijk bedoeld zijn als bufferranden ter bescherming van het oppervlaktewater. Zo zou FAB ook een onderdeel van Actief Randenbeheer kunnen worden. Randen voor akkervogels vallen bijvoorbeeld weer lastig te combineren met het gebruik als wandelpad.  
Ook kan gedacht worden aan bermen en overhoeken (inzaai en beheer), maar ook bij de aanplant van bomen zou al rekening gehouden kunnen worden met de functionaliteit.

**8. Deelname van welke partijen heeft u absoluut nodig om een opschaling bij u in de regio te kunnen realiseren?**

Antw.: Als eerste natuurlijk de landbouw, ZLTO, de Waterschappen. Wellicht ook natuurorganisaties als IVN, waarbij ik dan denk aan monitoring, maar ook om draagvlak te creëren. Terreinbeherende instanties zijn van minder belang.

**9. Welke beloningsmethodiek is geschikt om FAB (al dan niet gecombineerd met akkerrandbeheer) mogelijk te maken?**

Antw.: Het zou verder moeten gaan dan vergoeding voor gederfde inkomsten, zoals nu bij SAN en SNL, maar er zou een positieve prikkel/beloning moeten zijn, dat zou stimulerend werken. Ook zou deelname/subsidie fiscaal (belastingvrij) geregeld moeten zijn.  
Groenblauwe diensten zijn lastig i.v.m. cofinanciering.



## Interview 8

**Naam:** Dhr. Joep Hermans  
**Functie:** Voorzitter Ver. Innovatief Platteland N-Limburg en Akkerbouw studieclub N-Limburg  
**Tel.:** 06- 11381078  
**mail:** joephermans@planet.nl

**1. Weet u wat functionele agrobiodiversiteit (FAB) inhoudt?**

Antw.: Ja.

**2. Wat zijn volgens u de voordelen van FAB?**

Antw.: Akkerbouwers verwerven inzicht in de natuurlijke processen, hoe kan ik natuurlijke vijanden inzetten bij plaagbestrijding. Ze leren ook zin en onzin van elkaar te onderscheiden en zien de beperking van FAB. De praktijk moet zich bewijzen.

**3. Weet u of FAB bij u in de regio wordt toegepast?**

Antw.: FAB zoals in de Hoeksche Waard kennen we hier in Noord-Limburg niet. Hier op de lichte zandgronden hebben we andere teelten zoals o.a. aardappelen, prei en wortelen. Hier speelt vooral bodemgezondheid, geen aandacht voor luizen in granen maar voor aaltjes/nematoden in de bodem. Werken met groenbemesters en compost en zogenaamde biostimulatoren die samen invloed hebben op het voorkomen van aaltjes (Voor info zie: [www.innovatiefplatteland.nl](http://www.innovatiefplatteland.nl) (onder buttom: *over ons – projecten*). Project loopt nu voor 2 ½ jaar, duur van dergelijke projecten is te kort, geeft slechts een richting aan. Lange termijnexperimenten zijn nodig.

**4. Op welke manier zou FAB volgens u verder kunnen worden opgeschaald? M.a.w. hoe kunnen we ervoor zorgen dat de voordelen van FAB (minder pesticidengebruik) breder in Nederland toegepast worden?**

Antw.: Er dient veel meer gekeken te worden naar de koppeling met andere typen van randenbeheer. Met hetzelfde geld zouden meerdere doelen gerealiseerd kunnen worden. Middelen rendabel inzetten. Er wordt te veel langs elkaar heen gewerkt. Men zou veel pragmatischer te werk moeten gaan, je hebt nu een vogel-, een fauna-, een flora- en FABrand. Ook natuurclubs moeten beter gewezen worden waar het zinvol is om bepaalde randen aan te leggen. Niet langs een snelweg, waar vervolgens de diversiteit door het verkeer omver wordt gereden.

**5. Welke rol speelt uw organisatie daarbij?**

Antw.: Als akkerbouwstudieclub vragen we projecten aan en nemen leden deel aan projecten die voor hen relevant zijn.

**6. Bestaat er in uw werkgebied een zogenaamde akkerrandenregeling?**

Antw.: Zie antwoorden Dhr. Raeven Provincie Limburg.

**7. Is het volgens u mogelijk om de akkerrandenregelingen en FAB in elkaar te schuiven? Organisatorisch/beleidsmatig en technisch?**

Antw.: FAB-randen opnemen in GroenBlauwe Diensten. We hebben bijna de financiering rond voor een project: OfferteboekGroen Blauwe Diensten. Dit is een reactie op het Limburgs Kwaliteitsmenu (zie [www.limburg.nl](http://www.limburg.nl)). Deels gaat het om landschapskwaliteit. Boeren willen zelf een pakket kunnen samenstellen en een offerte naar gemeente of provincie kunnen uitbrengen welke (landschaps)diensten ze aanbieden tegen een marktconforme beloning. Zo komt van onderop een initiatief dat dan ook gedragen wordt.

**8. Deelname van welke partijen heeft u absoluut nodig om een opschaling bij u in de regio te kunnen realiseren?**

Antw.: De landbouw, terreinbeheerders, zoals gemeenten en waterschappen. Zo zou er bijv. met beplantingen al rekening gehouden kunnen worden met de functionaliteit van een boom of struik. Ook zouden gemeenten bij nieuwbouw (bijv. gemeentehuis) direct al voorzieningen moeten treffen voor gier- of huiszwaluwen. Kosten zijn dan laag en deze vogels leveren een nuttige bijdrage in het bestrijden van insecten.

**9. Welke beloningsmethodiek is geschikt om FAB (al dan niet gecombineerd met akkerrandbeheer) mogelijk te maken?**

Antw.: Groenblauwe Diensten, Europees geld. In het nieuwe GLB beleid, na 2013 moet er meer geld naar landschap en biodiversiteit. Deze modulatiegelden ook inzetten voor FAB, zo komt Europees geld toch naar het platteland, hetzij voor andere zaken waarvan de maatschappij vindt dat ze belangrijk zijn.

## Interview 9

**Naam:** *Dhr. Casper Lambregts*

**Functie:** *Projectleider Emissiebeheer en Vergunningen Waterschap Brabantse Delta*

**Tel.:** *076-5641547*

**mail:** *c.lambregts@brabantsedelta.nl*

**1. Weet u wat functionele agrobiodiversiteit (FAB) inhoudt?**

Antw.: Ja.

**2. Wat zijn volgens u de voordelen van FAB?**

Antw.: Sinds 2002 loopt het project ActiefRandenbeheer. In de eerste plaats als waterkwaliteitsverbetering, dan biodiversiteit in het algemeen en tenslotte functionele agrobiodiversiteit op agrarische bedrijven.

**3. Weet u of FAB bij u in de regio wordt toegepast?**

Antw.: In 2007 is 2<sup>e</sup> fase ingegaan en is ActiefRandenbeheer verbreed naar agrobiodiversiteit (zie: [www.randenbeheerbrabant.nl](http://www.randenbeheerbrabant.nl)). In dat kader zijn er 2 pilots (2007-2009) FAB & Water van 2 x 12 akkerbouwers in de gebieden Alm/Biesbosch en NW-Brabant, omgeving Zevenbergen. Deze pilots worden uitgevoerd i.s.m. Waterschap Rivierenland.

**4. Op welke manier zou FAB volgens u verder kunnen worden opgeschaald? M.a.w. hoe kunnen we ervoor zorgen dat de voordelen van FAB (minder pesticidgebruik) breder in Nederland toegepast worden?**

Antw.: Dit is het derde jaar van FAB-pilots en ook het laatste jaar. Belangrijkste conclusie: er is kennisbehoefte bij akkerbouwers naar ziekte en plagendruk in de gewassen. Bij boeren is er nog onvoldoende kennis. FAB zou meer kans op verbreding maken, meer ingang in de praktijk krijgen als er meer bewustwording is bij de boeren. Niet alleen de beestjes kennen, wat is nuttig en wat is schadelijk, maar ook een idee kunnen vormen van de schadedrempels/kwantiteit is belangrijk. Nu heb ik het idee dat er al snel naar gewasbeschermingsmiddelen wordt gegrepen, omdat dat veilig is, maar wellicht nog niet nodig. Als vervolg op de 2 x 12 bedrijven die aan FAB meegedaan hebben, wordt er gedacht aan signaleringsbedrijven. Dit zijn aangewezen bedrijven temidden van een groep van akkerbouwbedrijven waar de plaagdruk nauwkeurig in beeld wordt gebracht/wordt gesignaleerd. De monitoring op dit centrale bedrijf kan dan het sein betekenen voor de omliggende bedrijven om alert te zijn wat schadedrempels betreft.

**5. Welke rol speelt uw organisatie daarbij?**

Antw.: Projectverantwoordelijk voor ActiefRandenbeheer voor projecten en pilots, zoals genoemd als taak vanuit aanpak diffuse bronnen. Cofinancier i.s.m. andere Waterschappen en Provincie. Tevens in begeleidingscommissies. Ligt tevens in het verlengde van de KRW-doelstellingen.

**6. Bestaat er in uw werkgebied een zogenaamde akkerrandenregeling?**

Antw.: We kennen natuurlijk de inrichting van onze EVZ's. Verder kennen we een pilot Brede bufferstroken langs sloten o.a. in Chaam: natte moerasstroken als buffer tegen af- en uitspoeling naar beken en sloten. Dit i.s.m. Universiteit Utrecht (vergelijkbaar met projecten op Zegveld en Achterhoek van Alterra). Zie ook [www.brabantsedelta.nl](http://www.brabantsedelta.nl)

**7. Is het volgens u mogelijk om de akkerrandenregelingen en FAB in elkaar te schuiven? Organisatorisch/beleidsmatig en technisch?**

Antw.: Daar zijn zeker wel mogelijkheden, maar je zult nooit een optimum vinden voor alle doelen die je nastreeft. Wees tevreden met een sub-optimum. Akkerranden kunnen vele functies vervullen, maar nooit alle optimaal.

**8. Deelname van welke partijen heeft u absoluut nodig om een opschaling bij u in de regio te kunnen realiseren?**

Antw.: De agrarische sector en Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie.

**9. Welke beloningsmethodiek is geschikt om FAB (al dan niet gecombineerd met akkerrandbeheer) mogelijk te maken?**

Antw.: De Europese modulatiegelden zouden ingezet kunnen worden. Verschuiving van gelden naar landschap, biodiversiteit en maatschappelijke diensten. Als groenblauwe diensten opnemen in bijvoorbeeld Stimuleringskader Groenblauwe Diensten van de Provincie Brabant zou een mogelijkheid zijn.

## Interview 10

**Naam:** *Dhr. Alco van Klinken*

**Functie:** *Beleidsmedewerker Natuur en Landschap afd. Landelijk Gebied en Water van de Provincie Groningen Taak: Natuurbeheerplan en beheerplannen t.a.v. weide- en akkervogels en begrenzing daarvan in de provincie*

**Tel.:** *050-3164602*

**mail:** *a.c.van.klinken@provinciegroningen.nl*

**1. Weet u wat functionele agrobiodiversiteit (FAB) inhoudt?**

Antw.: Ja.

**2. Wat zijn volgens u de voordelen van FAB?**

Antw.: de totale oppervlakte aan akkerranden wordt met FAB-randen vergroot.

**3. Weet u of FAB bij u in de regio wordt toegepast?**

Antw.: De Provincie Groningen is niet specifiek bezig met FAB-achtige randen. Beleidsmatig zetten we vooral in op akkervogels. Totaal kent Groningen 550 ha aan akkerranden. Deze randen zijn wel zo breed dat ze ook een functie vervullen voor FAB, mede doordat deels deze akkerranden ook met mengsels worden ingezaaid.

**4. Op welke manier zou FAB volgens u verder kunnen worden opgeschaald? M.a.w. hoe kunnen we ervoor zorgen dat de voordelen van FAB (minder pesticidengebruik) breder in Nederland toegepast worden?**

Antw.: Ik zie wel combinatiemogelijkheden. Echter: akkerranden voor vogels kunnen wel functioneel zijn voor FAB, maar de over het algemeen smalle FAB randen niet voor akkervogels! Over breedte randen en samenstelling mengsels zou nagedacht moeten worden.

**5. Welke rol speelt uw organisatie daarbij?**

Antw.: De Provincie Groningen bepaalt in het beleid t.a.v. natuur en landschap waar middelen worden ingezet, welke pakketten (vanuit Programma Beheer/SNL) opgesteld worden en in welke gebieden van de provincie.

**6. Bestaat er in uw werkgebied een zogenaamde akkerrandenregeling?**

Antw.: Ik ben niet op de hoogte wat er verder, naast onze akkervogelranden nog speelt in de provincie. In ieder geval vanuit SNL de akkervogelpakketten.

**7. Is het volgens u mogelijk om de akkerrandenregelingen en FAB in elkaar te schuiven? Organisatorisch/beleidsmatig en technisch?**

Antw.: Zoals ik al genoemd heb zetten we in Groningen in op akkervogels. Daarvoor hebben we prioriteitsgebieden aangewezen waar akkervogels als de Grauwe kiekendief en Veldleeuwerik het meest kansrijk zijn. Er zijn combinatiemogelijkheden als er naar breedte en de samenstelling van de faunamengsels gekeken kan worden.  
Daar waar randen naast watervoerende sloten gelegd kunnen worden, zonder dat dit in strijd is met de doelstelling: habitatverbetering van de akkervogels, zouden deze randen ook als buffer kunnen dienen ter voorkoming van af- en uitspoeling van nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen (KRW-doelstelling).

**8. Deelname van welke partijen heeft u absoluut nodig om een opschaling bij u in de regio te kunnen realiseren?**

Antw.: De Agrarische natuurverenigingen spelen als gebiedcoördinatoren een sleutelrol in deze. Daarnaast de agrarische sector, LTO en mogelijk Waterschappen (KRW), hoewel die voor akkervogelranden geen budget beschikbaar willen stellen. De Werkgroep Grauwe kiekendief is natuurlijk een belangrijke speler in deze.

**9. Welke beloningsmethodiek is geschikt om FAB (al dan niet gecombineerd met akkerrandbeheer) mogelijk te maken?**

Antw.: De Europese gelden en provinciale cofinanciering voor SNL.  
Wel is er een aanzet binnen de provincie voor regionale landschapsfondsen, maar dat komt nog niet echt van de grond. Dit speelt overigens meer in de weidevogelgebieden dan in de akkerbouwgebieden. Verder zijn we druk doende Europese modulatiegelden ingezet te krijgen voor beheer.

## Interview 11

**Naam:** *Dhr. Ad Vermeulen*  
**Functie:** *Beleidsmedewerker Waterschap Hollandse Delta*  
**Tel.:** *06-51288939*  
**mail:** *a.vermeulen@wshd.nl*

**1. Weet u wat functionele agrobiodiversiteit (FAB) inhoudt?**

Antw.: Ja.

**2. Wat zijn volgens u de voordelen van FAB?**

Antw.: Bijdrage aan duurzaam watersysteem. Gezonde bodem, bodembiodiversiteit.

**3. Weet u of FAB bij u in de regio wordt toegepast?**

Antw.: Het Waterschap is niet betrokken bij FAB-randen zoals in de Hoeksche Waard. Wel kijken we naar bodembiodiversiteit. Bij de onderhoudsplanning van watergangen letten op gebruik van zware machines en bij ontvangstplicht (natte baggerspecie) kijken we hoe we daarmee om kunnen gaan. We hebben als waterschap geen eigen specifiek belang bij (bodem)biodiversiteit, maar willen wel graag Maatschappelijk Duurzaam Ondernemen.  
 In het Agrorandenproject is FAB wel een nevendoelstelling geworden. (zie [www.wshd.nl](http://www.wshd.nl) en zoek op agroranden).

**4. Op welke manier zou FAB volgens u verder kunnen worden opgeschaald? M.a.w. hoe kunnen we ervoor zorgen dat de voordelen van FAB (minder pesticidengebruik) breder in Nederland toegepast worden?**

Antw.: Belangrijk is de voordelen te benoemen. Hier op de Zuid Hollandse Eilanden is vooral bereikbaarheid en ruimte lastig. Wanneer akkerranden ingezet kunnen worden voor het onderhoud van watergangen, bijv. schonen wanneer nodig, zou dat enerzijds ruimte besparen en anderzijds bijdragen aan biodiversiteit. Wanneer er geschoond moet worden zal dat wel wat verstoring met zich meebrengen in die betreffende akkerranden.

**5. Welke rol speelt uw organisatie daarbij?**

Antw.: Cofinancier in het project Agroranden. Verantwoordelijkheid ten aanzien van de KRW doelstellingen.

**6. Bestaat er in uw werkgebied een zogenaamde akkerrandenregeling?**

Antw.: We kennen de Agroranden in de Hoeksche Waard en op Goeree Overflakkee. Inmiddels 400 km en het streven is 600 km. Dit zijn 3,5 m brede bufferstroken tussen gewas en sloot met als doel het voorkomen dat bestrijdingsmiddelen en nutriënten in het oppervlaktewater terechtkomen. Ook speelt biodiversiteit en landschappelijke beleving mee en daarmee is ook de functionele agrobiodiversiteit gediend. Tot 2011 gefinancierd vanuit Provincie Zeeland met cofinanciering vanuit het Waterschap. Daarna, tot 2015 zal het Waterschap het als KRW-maatregel financieren.

**7. Is het volgens u mogelijk om de akkerrandenregelingen en FAB in elkaar te schuiven? Organisatorisch/beleidsmatig en technisch?**

Antw.: Deels gebeurd dat al in ons project Agroranden. Zal sterk afhangen van de gebiedssituatie en de doelstellingen.

**8. Deelname van welke partijen heeft u absoluut nodig om een opschaling bij u in de regio te kunnen realiseren?**

Antw.: De gemeenten die de openbare ruimte beheren. De akkerbouwers.

**9. Welke beloningsmethodiek is geschikt om FAB (al dan niet gecombineerd met akkerrandbeheer) mogelijk te maken?**

Antw.: GroenBlauwe diensten, Europees geld, daarbij letten op de staatsteuntoets. Onder KRW maatregelen brengen.

## Interview 12

**Naam:** *Mw. Magreet Jongema*

**Functie:** *Voormalig projectleider FAB in Flevoland vanuit Projecten LTO Noord en heeft tevens deelgenomen aan de Beleidsevaluatie FAB in de landbouw eind 2008 in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie*

**Tel.:** *08-8888 6677 doorkiesnummer: 2303*

**mail:** *mjongema@projectenltonoord.nl*

**1. Weet u wat functionele agrobiodiversiteit (FAB) inhoudt?**

Antw.: Ja.

**2. Wat zijn volgens u de voordelen van FAB?**

Antw.: Terugdringen van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en het voorkomen dat het in het oppervlaktewater komt. Voornamelijk een milieudoelstelling.

**3. Weet u of FAB bij u in de regio wordt toegepast?**

Antw.: Ik was betrokken bij een pilot in 2006-2008 in Flevoland (enquête Wim Verhoeven). Verder weet ik te weinig van randenprojecten. Er loopt wat in Groningen en Drenthe, vooral op het gebied van akkervogels. In ZW-Drenthe iets met bloemrijke akkers en in de melkveehouderij (Friese wouden) iets met bodembiodiversiteit.

**4. Op welke manier zou FAB volgens u verder kunnen worden opgeschaald? M.a.w. hoe kunnen we ervoor zorgen dat de voordelen van FAB (minder pesticidengebruik) breder in Nederland toegepast worden?**

Antw.: Het zou algemene landbouwpraktijk moeten worden dat de landbouw gebruik probeert te maken van de natuur. Dit kan niet voor niks, een goede en reële vergoeding moet daar tegen over staan. Erkenning vanuit de maatschappij is daarbij belangrijk.

**5. Welke rol speelt uw organisatie daarbij?**

Antw.: Projecten LTO Noord doet aan projectontwikkeling en –begeleiding plus voorlichting aan boeren en maatschappelijk betrokken organisaties. We zijn geen adviesbureau, dit werd zoals in het FAB-project in Flevoland verzorgd door DLV. PPO was betrokken vanuit het onderzoek.

**6. Bestaat er in uw werkgebied een zogenaamde akkerrandenregeling?**

Antw.: zie antwoord vraag 3.

**7. Is het volgens u mogelijk om de akkerrandenregelingen en FAB in elkaar te schuiven? Organisatorisch/beleidsmatig en technisch?**

Antw.: Praktisch zou daar wat mogelijk moeten zijn. Al met al moet het de boeren geen extra grond kosten en financieel aantrekkelijk zijn deel te nemen. Het zou bedragen aan de gewenste groenblauwe dooradering van een gebied.

**8. Deelname van welke partijen heeft u absoluut nodig om een opschaling bij u in de regio te kunnen realiseren?**

Antw.: Natuurlijk de boeren. FAB lijkt financieel interessant, de risico's zijn echter groot en zullen groot blijven (o.a. weersafhankelijkheid).

**9. Welke beloningsmethodiek is geschikt om FAB (al dan niet gecombineerd met akkerrandbeheer) mogelijk te maken?**

Antw.: GroenBlauwe diensten. Geen idee of Europees geld daarbij ingezet kan worden. Onder KRW maatregelen brengen. Daar heb ik onvoldoende zicht op.

## Interview 13

**Naam:** *Dhr. Anne Fortuin*  
**Functie:** *Aquatisch ecooloog, Waterschap Zeeuwse Eilanden*  
**Tel.:** *0118-621287*  
**mail:** *aw.fortuin@wze.nl*

**1. Weet u wat functionele agrobiodiversiteit (FAB) inhoudt?**

Antw.: Ja.

**2. Wat zijn volgens u de voordelen van FAB?**

Antw.: Terugdringen van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en het voorkomen dat het in het oppervlaktewater komt. Als aquatisch ecooloog is waterkwaliteit en waterbiodiversiteit voor mij belangrijke items.

**3. Weet u of FAB bij u in de regio wordt toegepast?**

Antw.: Er heeft een proef gelopen met ingezaaide randen langs akkers op de Rusthoeve. Ik was vanuit het waterschap zijdelings daarbij betrokken. Daar werd ook gekeken naar de bestaande natuur-infrastructuur, zoals bermen, slootkanten en houtopstanden. Zeeland kent verder het project Mineralen Middelen Meester, zie enquête Welmoed Hollemans.

**4. Op welke manier zou FAB volgens u verder kunnen worden opgeschaald? M.a.w. hoe kunnen we ervoor zorgen dat de voordelen van FAB (minder pesticidengebruik) breder in Nederland toegepast worden?**

Antw.: Zeeland kent veel akkerranden. Je zou eens beter naar de samenstelling kunnen kijken en naar het onderhoud van randen. Wellicht kun je randen langer laten staan i.p.v. ze onder te ploegen. Bij nieuwe aanplant wordt nu nog geen aandacht besteed aan functionaliteit. Er liggen zeker kansen vanuit bestaande wegbermen en natuurvriendelijke oevers. Daarin zou nog heel wat te optimaliseren zijn.

**5. Welke rol speelt uw organisatie daarbij?**

Antw.: Het Waterschap heeft ook het beheer over oevers en bermen in het landelijk gebied. Dat zijn vele kilometers. Onze rol is te zorgen voor schoon water. Via de aanleg van natuurvriendelijke oevers proberen we de biodiversiteit te vergroten en de emissies vanuit de percelen naar het oppervlakte water te verminderen. De aanleg van natuurvriendelijke oevers gebeurt met subsidies, beplantingsplannen worden vaak uit eigen middelen bekostigd.

**6. Bestaat er in uw werkgebied een zogenaamde akkerrandenregeling?**

Antw.: zie enquête Welmoed Hollemans.

**7. Is het volgens u mogelijk om de akkerrandenregelingen en FAB in elkaar te schuiven? Organisatorisch/beleidsmatig en technisch?**

Antw.: Ik denk het wel, zou toch goed moeten kunnen. Echter zit ik niet zo goed in het randenbeheer en kan daar niet al te veel over zeggen. Als bufferstrook alleen functioneel om drift naar het oppervlaktewater tegen te gaan, Nutriënten en middelen komen via drainage toch wel in het oppervlaktewater, daar zijn bufferstroken niet afdoende voor. Optimalisatie van het beheer van onze bermen en watergangen (oevers) zou een bijdrage kunnen zijn.

**8. Deelname van welke partijen heeft u absoluut nodig om een opschaling bij u in de regio te kunnen realiseren?**

Antw.: Natuurlijk de boerenorganisaties en het Waterschap.

**9. Welke beloningsmethodiek is geschikt om FAB (al dan niet gecombineerd met akkerrandbeheer) mogelijk te maken?**

Antw.: Het waterschap zal FAB niet financieel subsidiëren. Het voordeel ligt bij de boeren, je zou het als goede landbouwpraktijk moeten beschouwen. Het is op zich geen doel voor het waterschap, maar er kunnen mogelijk wel andere doelen bij gebaat zijn die het waterschap ook nastreeft, zoals een goede waterkwaliteit.

## Interview 14

**Naam:** *Dhr. Ben Koks*  
**Functie:** *Projectcoördinator en adviseur St. Werkgroep Grauwe Kiekendief*  
**Tel.:** *06-50579997*  
**mail:** *ben.koks@grauwekiekendief.nl*

**1. Weet u wat functionele agrobiodiversiteit (FAB) inhoudt?**

Antw.: Ja.

**2. Wat zijn volgens u de voordelen van FAB?**

Antw.: Geen, tenminste niet FAB oude stijl.  
Ik heb er sterk voor gepleit in de GLB-discussies niet meer geld uit te geven aan FAB, maar meer middelen in te zetten voor brede akkervogelranden. Ik heb in relatie tot FAB contact met Frans van Alebeek. Die is het met mij eens dat met brede randen veel meer te bereiken valt dan met de huidige smalle FAB randen van 1 tot 3 meter.



**3. Weet u of FAB bij u in de regio wordt toegepast?**

Antw.: Akkervogelranden projecten lopen in Groningen en Drenthe, in Flevoland en we zijn bezig met Friesland.

**4. Op welke manier zou FAB volgens u verder kunnen worden opgeschaald? M.a.w. hoe kunnen we ervoor zorgen dat de voordelen van FAB (minder pesticidengebruik) breder in Nederland toegepast worden?**

Antw.: Smalle randen hebben geen betekenis voor akkervogels. Brede randen wel. Een combinatie van functies zou mogelijk zijn. In de praktijk zou dit echter getoetst moeten worden. Vraag bij Dhr. Aris het rapport op van onderzoek in Duitsland, waarin aanbevelingen staan.

**5. Welke rol speelt uw organisatie daarbij?**

Antw.: We hebben een adviserende rol en laten op basis van resultaten zien dat brede randen werken als het gaat om het leefgebied van akkervogels te verbeteren.

**6. Bestaat er in uw werkgebied een zogenaamde akkerrandenregeling?**

Antw.: Zie vraag 3. Neem ook contact op met Marten Wessliu van de Provincie Friesland. Hij is beleidsmedewerker agrarische natuurbeheer.

**7. Is het volgens u mogelijk om de akkerrandenregelingen en FAB in elkaar te schuiven? Organisatorisch/beleidsmatig en technisch?**

Antw.: Indien er gekozen wordt voor brede akkerranden dan ben ik daar wel positief. Je zou de samenstelling van de akkermengsels kunnen optimaliseren zodat de randen zowel voor akkervogels als voor insecten die van belang zijn voor de bestrijding van schadelijk plaaginsecten een gunstig biotoop vormen.

**8. Deelname van welke partijen heeft u absoluut nodig om een opschaling bij u in de regio te kunnen realiseren?**

Antw.: Natuurlijk de boeren, het Waterschap, de Provincie (beleidsmatig). Goede monitoring is daarbij ook belangrijk (VWG's of adviesbureaus).

**9. Welke beloningsmethodiek is geschikt om FAB (al dan niet gecombineerd met akkerrandbeheer) mogelijk te maken?**

Antw.: Nu zijn akkerpakketten ondergebracht bij SNL. Een pakket als Groenblauwe dienst op te nemen in de Catalogus GroenBlauwe diensten en dan wel in een setting dat meerdere doelen gediend zijn: waarbij brede akkervogelranden model staan.

Aanvullend: Op de vraag: waarom is er in SNL geen pakket Ortolaan, zegt Ben Koks:

De term Ortolanenpakket zou ik veranderen in Geelgors/Patrijs o.i.d.. Ik geef toe daar is momenteel weinig voor geregeld. In Westerwolde liep een dergelijk project, dat is mislukt. In Drenthe zijn ook initiatieven geweest. In de kleinschalige essenlandschappen als Winterswijk zouden maatregelen gewenst zijn.

## Interview 15

**Naam:** Dhr. Menko Wiersema  
**Functie:** Gebiedencoördinator Biodiversiteit Provincie Zuid-Holland afdeling Groen.  
**Tel.:** 06-41317694  
**mail:** mu.wiersema@pzh.nl

**1. Weet u wat functionele agrobiodiversiteit (FAB) inhoudt?**

Antw.: Ja.

**2. Wat zijn volgens u de voordelen van FAB?**

Antw.: FAB heeft duidelijk een link met milieuruimtelijk- en groenbeleid. Via integrale benadering chemische gewasbestrijding combineren met natuurlijke gewasbestrijding. Het resultaat is dat via natuurlijk plaagbestrijding niet alleen het middelengebruik wordt verminderd, maar dat boeren ook middelen gaan gebruiken die minder schadelijk zijn. Het zijn middelen die de gewenste plaagbestrijders sparen, het gevolg is dat het totale middelengebruik afneemt.

**3. Weet u of FAB bij u in de regio wordt toegepast?**

Antw.: Naast FAB Hoeksche Waard loopt er een project in Goeree Overflakke. Verder hebben we biodiversiteitsprojecten als Biodiversiteit en Stad.

**4. Op welke manier zou FAB volgens u verder kunnen worden opgeschaald? M.a.w. hoe kunnen we ervoor zorgen dat de voordelen van FAB (minder pesticidengebruik) breder in Nederland toegepast worden?**

Antw.: In ieder geval door integraal te denken en zeker niet sectoraal. Randen kunnen diverse functies vervullen. Afhankelijk van het gebied of doelstelling/functie. Naast FAB kunnen randen voor flora, fauna (vogels), bestuiving, toeristisch (beleving, wandelpad), waterkwaliteit (bufferfunctie) of landschap dienen.

**5. Welke rol speelt uw organisatie daarbij?**

Antw.: Beleid: sinds 2003 zijn wij als provincie op gebiedsniveau operationeel. Gebiedsgericht werken: Ecosystemservices o.a. rond Leiden en in de Hoeksche Waard. Wat zijn de maatschappelijke lasten en baten. Zie: [www.zuid-holland.nl](http://www.zuid-holland.nl) en zoek op *biodiversiteit*.

**6. Bestaat er in uw werkgebied een zogenaamde akkerrandenregeling?**

Antw.: Is bestaat een provinciale subsidieregeling: Akkerranden en biodiversiteit voor FAB achtige projecten (alleen voor Waterschappen ?).

**7. Is het volgens u mogelijk om de akkerrandenregelingen en FAB in elkaar te schuiven? Organisatorisch/beleidsmatig en technisch?**

Antw.: Ja, dat moet zelfs! Er zou één groot randenregeling moeten komen. Maatwerk per gebied leveren, kijkend naar functie en prioriteit per gebied: waterkwaliteit, flora of fauna, of bestuiving. Zo een aantal 'diensten' proberen aan elkaar te koppelen. Daar waar geen recreatie is hoeven ook geen wandelpaden te komen.

**8. Deelname van welke partijen heeft u absoluut nodig om een opschaling bij u in de regio te kunnen realiseren?**

Antw.: Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie en Brussel. Vanuit Nederland richting geven aan het GLB-beleid.

**9. Welke beloningsmethodiek is geschikt om FAB (al dan niet gecombineerd met akkerrandbeheer) mogelijk te maken?**

Antw.: GLB, het zou vanuit de Modulatiegelden moeten worden gefinancierd. Zeker niet automatisch onder Goede landbouwpraktijk vatten. Dat zou onzin zijn, wat zo is er geen maatwerk te leveren.

## Interview 16

**Naam:** *Dhr. E.W. Nieuwstraten*  
**Functie:** *Beleidsmedewerker Natuur afd. Ecologie/Natuur en Landbouw Provincie Noord Brabant, projectleider GroenBlauwStimuleringskader.*  
**Tel.:** *073-6812429*  
**mail:** *enieuwstraten@brabant.nl*

**1. Weet u wat functionele agrobiodiversiteit (FAB) inhoudt?**

Antw.: Ja.

**2. Wat zijn volgens u de voordelen van FAB?**

Antw.: Allereerst functioneel gebruik van de ruimte. Meerwaarde zit hem in de combinatie van natuur en landschap met landbouw. Multifunctioneel ruimtegebruik.

**3. Weet u of FAB bij u in de regio wordt toegepast?**

Antw.: In West Brabant lopen naar mijn mening een aantal FAB-projecten (zie interview met Casper Lambregts).

**4. Op welke manier zou FAB volgens u verder kunnen worden opgeschaald? M.a.w. hoe kunnen we ervoor zorgen dat de voordelen van FAB (minder pesticidengebruik) breder in Nederland toegepast worden?**

Antw.: Ik heb nog behoorlijk mijn twijfels over de absolute meerwaarde van FAB. De onderzoeksresultaten zijn niet eenduidig, is dat wetenschappelijk al voldoende onderbouwd? Ik mis nog een document waarin dat duidelijk wordt bewezen. Wat zijn de extra problemen die je met deze wijze van werken introduceert voor de landbouw? De vraag over opschalen is afhankelijk van de antwoorden daarop.

**5. Welke rol speelt uw organisatie daarbij?**

Antw.: De provincie heeft de komende jaren geld beschikbaar voor o.a. GroenblauwStimuleringskader waar FAB-achtige pilots en randen vanuit worden gefinancierd.

**6. Bestaat er in uw werkgebied een zogenaamde akkerrandenregeling?**

Antw.: Zie andere interviews vanuit Brabant.

**7. Is het volgens u mogelijk om de akkerrandenregelingen en FAB in elkaar te schuiven? Organisatorisch/beleidsmatig en technisch?**

Antw.: Zullen we wel moeten! Rijk/Provincie kennen SNL. De Provincie het Stimuleringskader. Beleidsmarkt: organisaties hebben ambities waaruit pilots en projecten komen die vervolgens door Rijk en Provincie worden gefinancierd. Zo bestaan vele verschillende randenprojecten, zelfs gemeenten die visueel aantrekkelijke bloemenranden subsidieert. Maar als Provincie gaan we niet 8 verschillende randenregelingen in de been houden, daar zou dan wel wat eenheid in moeten komen.

**8. Deelname van welke partijen heeft u absoluut nodig om een opschaling bij u in de regio te kunnen realiseren?**

Antw: De landbouw en de financiers, o.a. de provincies.

**9. Welke beloningsmethodiek is geschikt om FAB (al dan niet gecombineerd met akkerrandbeheer) mogelijk te maken?**

Antw: SNL, Stimuleringskader, deze subsidiemaatregelen zijn niet duurzaam. Geen garanties op de lange termijn, slechts contracten voor 6 jaar. Een gebiedsfonds zou een oplossing zijn. Wellicht dat het in de toekomst valt onder goede landbouwpraktijk, wanneer middelengebruik steeds verder aan banden wordt gelegd. Of GLB (modulatiegelden) daarin een rol kunnen spelen, durf ik niet te zeggen.

## Interview 17

**Naam:** *Mw. Marian van Dongen*  
**Functie:** *Waterkwaliteitsadviseur Waterschap Hunze en Aa's*  
**Tel.:** *0598-693276*  
**mail:** *m.dongen@hunzeenaas*

**1. Weet u wat functionele agrobiodiversiteit (FAB) inhoudt?**

Antw.: Ja.

**2. Wat zijn volgens u de voordelen van FAB?**

Antw.: Ik heb daarover natuurlijk een wat gekleurde mening. Op de eerste plaats de waterkwaliteit. De akkerranden zoals wij die kennen in Groningen en Drenthe, dienen als bufferstroken tussen de akkers en de sloten om het oppervlaktewater te beschermen tegen drift en uit- en afspoeling van nutriënten. We meten het effect door de chemische samenstelling van het oppervlakte water en door de biologische kwaliteit te meten (samenstelling waterflora- en fauna). Biodiversiteit komt voor ons echter op het 2<sup>e</sup> plan.

**3. Weet u of FAB bij u in de regio wordt toegepast?**

Antw.: In onze akkerrandenprojecten is FAB geen item. Het Groningse randenproject is van onderop, vanuit de boeren geïnitieerd. De ANV Oost Groningen is initiatiefnemer en de flora en fauna wordt in opdracht van hen door iemand geïnventariseerd. In Drenthe is het meer van bovenaf gekomen.

**4. Op welke manier zou FAB volgens u verder kunnen worden opgeschaald? M.a.w. hoe kunnen we ervoor zorgen dat de voordelen van FAB (minder pesticidengebruik) breder in Nederland toegepast worden?**

Antw.: Het allerbelangrijkste naar mijn mening is dat naar boeren duidelijkheid wordt gegeven. Dat betreft zowel het beheer, wat mag wel en wat mag niet, in welke gebieden is wat mogelijk (provinciale begrenzing), de duur van de overeenkomst en de zekerheid voor langere termijn tegen een redelijk vergoeding. Nu vaak na 2 of 3 jaren loopt het project af.

**5. Welke rol speelt uw organisatie daarbij?**

Antw.: Het waterschap is cofinancier en betaald met name voor projectsturing (om het project te laten draaien). Er worden geen vergoedingen betaald naar boeren. Wel nemen we de kosten voor analyses (waterkwaliteit) voor onze rekening.

**6. Bestaat er in uw werkgebied een zogenaamde akkerrandenregeling?**

Antw.: Zie vraag 3.

**7. Is het volgens u mogelijk om de akkerrandenregelingen en FAB in elkaar te schuiven?- Organisatorisch/beleidsmatig wn technisch?**

Antw.: Ja, ik denk van wel. Duidelijk aangeven wat wel en wat niet mag. Bijvoorbeeld een rand gebruiken als rijpad, wel of niet maaien? Een optie zou kunnen zijn om de schouw van de sloten aan te passen of achterwege te laten. Is winst voor de boer en de randen blijven daardoor intact.

**8. Deelname van welke partijen heeft u absoluut nodig om een opschaling bij u in de regio te kunnen realiseren?**

Antw: Boeren, het waterschap, de provincie en de waterwinbedrijven die gebaat zijn bij goede waterkwaliteit. Veel hangt af van de werkelijke effecten van de akkerranden op de waterkwaliteit. Een rand langs één perceel heeft weinig effect, veel randen wellicht wel. Bij gedraineerde percelen werken bufferstroken niet om uit- en afspoeling van nutriënten te voorkomen.

**9. Welke beloningsmethodiek is geschikt om FAB (al dan niet gecombineerd met akkerrandbeheer) mogelijk te maken?**

Antw: Geld. SNL is een optie, maar weer slechts een beperkte periode.  
Waterschappen via blauwe diensten: WMD in Drenthe en Groningen werken o.a. daarmee.  
Een fonds zou een duurzame oplossing kunnen zijn.

## Interview 18

**Naam:** *Dhr.IJzebrand Rijzebol*  
**Functie:** *Bestuurder LTO akkerbouw innovaties en statenlid Provincie Groningen*  
**Tel.:** *06-53863029*  
**mail:** *rijzebol@planet.nl*

**1. Weet u wat functionele agrobiodiversiteit (FAB) inhoudt?**

Antw.: Ja.

**2. Wat zijn volgens u de voordelen van FAB?**

Antw.: Inzet van natuurlijke hulpbronnen bij de bestrijding van ziekten en plagen. En daarbij is zowel de boven- als ondergrondse biodiversiteit van belang.

**3. Weet u of FAB bij u in de regio wordt toegepast?**

Antw.: Oorspronkelijke zou FAB worden gestart in 3 regio's in Groningen, Venray en de Hoeksche Waard. Uiteindelijk is alleen de Hoeksche Waard over gebleven. De aandacht zou dan teveel verdeeld worden.

**4. Op welke manier zou FAB volgens u verder kunnen worden opgeschaald? M.a.w. hoe kunnen we ervoor zorgen dat de voordelen van FAB (minder pesticidengebruik) breder in Nederland toegepast worden?**

Antw.: Belangrijk is dat de interesse bij (andere) boeren wordt gewekt. Van belang daarbij is niet de vage resultaten te presenteren, maar juist de dingen te laten zien die wel werken.  
Dit presenteren bij vaktechnische bijeenkomsten. Een kolom van een boer in een vakblad waar hij spreekt over zijn positieve ervaringen werkt dan heel goed.

**5 Welke rol speelt uw organisatie daarbij?**

Antw.: LTO heeft aan het begin gestaan en is initiatiefnemer geweest en heeft trekkers benaderd. Verder betrokken in bestuurlijk overleg.

**6. Bestaat er in uw werkgebied een zogenaamde akkerrandenregeling?**

Antw.: N.v.t.

**7. Is het volgens u mogelijk om de akkerrandenregelingen en FAB in elkaar te schuiven? Organisatorisch/beleidsmatig en technisch?**

Antw.: Ja, dit is echter tot nu toe te weinig gebeurd. Daartoe zal een aanzet gegeven moeten worden. Ik heb als Statenlid Menko Wiersema (Zuid Holland) uitgenodigd om in de Provincie Groningen (Economie en mobiliteit) een verhaal te houden over de rol van biodiversiteit.

**8. Deelname van welke partijen heeft u absoluut nodig om een opschaling bij u in de regio te kunnen realiseren?**

Antw.: De overheid. LTO doet wel mee. Belangrijk is ook het onderzoek (PPO, PRI) en zeker fundamenteel onderzoek. Dat laatste kan als er een flink budget is. Samen met PRI (Bonekamp) zijn we met Bodem Vitaal bezig.

**9. Welke beloningsmethodiek is geschikt om FAB (al dan niet gecombineerd met akkerrandbeheer) mogelijk te maken?**

Antw.: Het moet in ieder geval simpel zijn en niet gebonden zijn aan teveel regels. En waar het bij ondergebracht wordt is van minder belang (SNL, Groenblauwe diensten e.d.).

## Interview 19

**Naam:** *Dhr. Chiel Jacobusse*  
**Functie:** *Hoofd afd. Ecologie en monitoring St. Zeeuws Landschap*  
**Tel.:** *0113- 569110 of 06-51589216*  
**mail:** *c.jacobusse@hetzeeuwselandschap.nl*

**1. Weet u wat functionele agrobiodiversiteit (FAB) inhoudt?**

Antw.: Ja.

**2. Wat zijn volgens u de voordelen van FAB?**

Antw.: Het dient meerdere belangen. Zowel biodiversiteit als duurzame landbouw (minder middelengebruik).

**3. Weet u of FAB bij u in de regio wordt toegepast?**

Antw.: FAB is niet impliciet een onderdeel van onze akkerfloraprojecten.

**4. Op welke manier zou FAB volgens u verder kunnen worden opgeschaald? M.a.w. hoe kunnen we ervoor zorgen dat de voordelen van FAB (minder pesticidengebruik) breder in Nederland toegepast worden?**

Antw.: Door meerdere doelen te dienen. Onze akkerprojecten dragen positief bij in het behoud van rode lijstsoorten i.t.t. tot randen met mosterd of Phacelia.

**5. Welke rol speelt uw organisatie daarbij?**

Antw.: Onze organisatie initieert samen met Provincie, ZLTO en Landschapsbeheer Zeeland projecten bij boeren en in onze eigen terreinen.

**6 Bestaat er in uw werkgebied een zogenaamde akkerrandenregeling?**

Antw.: We kennen een intensief akkerfloraprogramma. Inmiddels hebben we ruim 30 ha akkers en akkerranden ingezaaid met inheemse ongeschoond zaaizaad afkomstig van soortenrijke akkers van SBB en andere natuurorganisaties. Deels wordt het zaad vermeerderd en verkocht. Zowel bij akkerbouwers als in onze terreinen worden deze mengsels uitgezaaid. Soorten als Korenbloem, Klapproos, Dreps en Bolderik komen in de mengsels voor. Als drager in de mengsels wordt altijd rogge of haver toegevoegd. Naast deze botanische doelstelling laten we ook graan overstaan als voedsel voor akkervogels.

**7. Is het volgens u mogelijk om de akkerrandenregelingen en FAB in elkaar te schuiven? Organisatorisch/beleidsmatig en technisch?**

Antw.: Volgens mij zijn bij de FAB-randen zoals in de Hoeksche waard het agrarisch natuurbeheer niet zo gediend met allerlei vreemde mengsels. Volgens mij zou je met inheemse streekeigen flora ook streekeigen insecten kunnen trekken die hun rol vervullen in plaagbestrijding.

**8. Deelname van welke partijen heeft u absoluut nodig om een opschaling bij u in de regio te kunnen realiseren?**

Antw.: De boeren, maar ook zeker de natuurorganisaties. Die zouden meer dan nu het geval is actief betrokken moeten worden. Kunnen daar vanuit hun kennis en ervaring een belangrijke rol bij spelen.

**9. Welke beloningsmethodiek is geschikt om FAB (al dan niet gecombineerd met akkerrandbeheer) mogelijk te maken?**

Antw.: De veranderingen in de Europese landbouwpolitiek t.a.v. van de landbouwsubsidies zouden een rol van betekenis kunnen worden. SNL en GBD kunnen als subsidieregelingen ook een rol spelen.

## Interview 20

**Naam:** *Dhr. Joost Kievit*  
**Functie:** *Voorzitter Hoeksche Waard Landschap (HWL)*  
**Tel.:** *078-6731522*  
**mail:** *jkievit@hetnet.nl*

**1. Weet u wat functionele agrobiodiversiteit (FAB) inhoudt?**

Antw.: Ja.

**2. Wat zijn volgens u de voordelen van FAB?**

Antw.: Draagt bij aan het vergroten van de biodiversiteit, één van de grootste problemen is namelijk de teruggang in biodiversiteit. Daarnaast is belangrijk het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen terug te brengen via natuurlijke plaagonderdrukking.

**3. Weet u of FAB bij u in de regio wordt toegepast?**

Antw.: FAB Hoeksche Waard!

**4. Op welke manier zou FAB volgens u verder kunnen worden opgeschaald? M.a.w. hoe kunnen we ervoor zorgen dat de voordelen van FAB (minder pesticidgebruik) breder in Nederland toegepast worden?**

Antw.: Nu in de Hoeksche Waard 5 agrariërs op 400 ha akkerbouw die FAB-randen hebben. Door ook de groenblauwe structuur (kreekoevers, bermen, slootkanten en overhoekjes) te betrekken, door ze meer natuurlijk te beheren, kun je in de Hoeksche Waard FAB opschalen. Alterra heeft o.a. daar naar gekeken. Met LTO maken we als Hoeksche Waard richting Waterschap deze stap. Zij beheren de bermen van de

polderwegen en de watergangen. Buiten de Hoeksche Waard (Groningen, Zeeland) heb je ook een netwerk van sloten, dijken en bermen. Ook hier zou hetzelfde kunnen. Ik denk daarbij niet aan het inzaaien van bermen en dijken met mengsels maar via het beheer dient de vegetatie bloemrijker te worden (klepelen uitbannen, vegetatie lang de winter in laten gaan). Zo planten we struiken op dijken aan de noordkant en verschralen daar waar zinvol, namelijk aan de zuidkant.

**5. Welke rol speelt uw organisatie daarbij?**

Antw.: Wij beheren circa 150 ha natuurland. Dit zijn allemaal snippers, ruim 80 stuks: bosjes, kreekoevers, taluds etc. Verder zijn wij een partij die meedenkt en de discussie met het Waterschap aangaat t.a.v. gewenst beheer.

**6. Bestaat er in uw werkgebied een zogenaamde akkerrandenregeling?**

Antw.: We kennen naast FAB een akkerrandenregeling. Dit wordt gefinancierd door Waterschap en Provincie. Zowel grasranden als bloemenmengsels. Naast biodiversiteit speelt ook de bufferfunctie van deze randen mee om drift, af- en uitspoeling van meststoffen naar het oppervlaktewater te voorkomen. De ANV De Rietgors voert het project uit. Ook de Commissie Hoeksche waard is betrokken. De randen zijn aantrekkelijk voor toeristen (beleving), maar ook voor bijen en vogels (biodiversiteit) zijn de randen waardevol.

**7. Is het volgens u mogelijk om de akkerrandenregelingen en FAB in elkaar te schuiven? Organisatorisch/beleidsmatig en technisch?**

Antw.: Ja, zeker en dat moet ook. Mengsels aanpassen/optimaliseren. Zo zaten er bijvoorbeeld koolsoorten in de oorspronkelijke mengsels, dit waren tevens waardplanten voor plaaginsecten in kool!

**8. Deelname van welke partijen heeft u absoluut nodig om een opschaling bij u in de regio te kunnen realiseren?**

Antw.: De partijen zijn al genoemd: landbouw, waterschap, natuur, maar ook Groenbeheer Hoeksche Waard (een soort werkvoorzieningschap van gemeente en waterschap) die het beheer in handen heeft van bomen, struiken en graslanden.

**9. Welke beloningsmethodiek is geschikt om FAB (al dan niet gecombineerd met akkerrandbeheer) mogelijk te maken?**

Antw.: De huidige akkerranden ontnemen productiegrond en zijn vaak bewerkelijk. Daar zou een reële beloning tegen over moeten staan. Het moet natuurlijk wel resultaat opleveren anders creëer je geen draagvlak. Voor de inzet van bestaande elementen is geen vergoeding nodig, alleen het beheer dient te worden aangepast. De samenleving moet daar dan maar geld voor over hebben. Verder dienen de regelingen eenvoudig te zijn en niet te veel bureaucratie met zich mee te brengen. Overheden dienen daarin hun verantwoordelijkheid te nemen.